

Lesní pedagogika jako forma sociálního učení

Sabina Vítková, DiS.

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Sabina VÍTKOVÁ, DiS.**
Osobní číslo: **H118650**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Lesní pedagogika jako forma sociálního učení**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na téma lesní pedagogiky a environmentální výchovy se zaměřením na lesní MŠ;
- na hledání odpovědi, jak napravit a rozvíjet vztah člověka k přírodě;
- na možnosti, jak pomocí sociálního učení lesní MŠ integrují člověka zpět k přírodě.

Součástí práce bude empirické šetření event. realizovaný výzkum (kvantitativní, kvalitativní, smíšený) zaměřený na zjištění přínosu venkovních pracovních pomůcek pro děti z hlediska sociálního učení.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Jančaříková, K. Environmentální činnosti v předškolním vzdělávání. Praha : Dr. Josef Raabe, 2010.

Kolektiv autorů. Ekologická výchova v mateřských školách. Pardubice: TASK klub–Ekocentrum PALETA, 1996.

Machar, I. Úvod do ekologie lesa a lesní pedagogiky. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Svobodová, J., Jůva, V. Alternativní školy . Brno: Paido, 1996.

Vošahlíková, T. Ekoškolky a lesní mateřské školy. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2010.

Vošahlíková, T. Lesní mateřská škola – kořeny. Praha: Metodický portál RVP, 2009.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí bakalářské práce:

PaedDr. Petr Havelka, Ph.D.

Institut mezioborových studií

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

SABINA VÍTKOVÁ, DiS.

Jméno, příjmení studenta

V Brně 14.2.2014

Gabina Vítková, DiS.

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá vztahem člověka a přírody, jeho kontaktem s ní a environmentální gramotností vůbec. Vztah člověka a přírody by měl být ve vzájemně vyváženém vztahu. Mezi formy environmentálního vzdělávání patří i lesní pedagogika, která se zaměřuje na les, procesy a vztahy, které v něm probíhají. Na základě samostatného objevování se děti v lese učí a nabízí se zde nespočet příkladů výukových témat. Mezi jednu z forem alternativního předškolního vzdělávání patří také lesní mateřské školy. Většina aktivit se odehrává venku za každého počasí, kde se děti učí vzájemné spolupráci, rozvíjejí pozorovací schopnosti a sebedůvěru. Pobyt v lesní mateřské škole je pro děti přínosný z hlediska jejich rozvoje i dovedností a nenásilnou formou učí děti environmentální výchově.

Klíčová slova: lesní pedagog, lesní mateřská škola, mateřská škola, environmentální vzdělávání

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the relationship between man and nature, his contact with her, and environmental literacy in general. The relationship between man and nature should be mutually balanced relationship. Among the forms of environmental education include forest pedagogy, which focuses on forest processes and relationships that take place in it . On the basis of a separate discovery kids in the woods and has taught there are countless examples of topics. Among one of the alternative forms of pre-school education is also a forest kindergarten. Most activities take place outdoors in all weather , where children learn to work together, develop observation skills and confidence. Stay in the forest kindergarten is beneficial for children in terms of its development and skills and learn spontaneously children environmental education.

Keywords: forest educator , forest kindergarten , kindergarten , environmental education

Děkuji panu PaedDr. Petru Havelkovi, Ph.D. za užitečné rady při zpracování mé bakalářské práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Sabina Vítková, DiS.

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 ČLOVĚK A PŘÍRODA	10
1.1 KONTAKT ČLOVĚKA S PŘÍRODOU	10
1.2 VZTAH DÍTĚTE K PŘÍRODĚ	11
1.3 ENVIRONMENTÁLNÍ A PŘÍRODOVĚDNÁ GRAMOTNOST	12
2 LESNÍ PEDAGOGIKA	14
2.1 HISTORIE LESNÍ PEDAGOGIKY	14
2.2 LESNÍ PEDAGOGIKA VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU	15
2.3 LESNÍ PEDAGOGIKA V ČESKÉ REPUBLICE	16
2.4 LESNÍ PEDAGOG A JEHO ČINNOST	17
3 LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY	19
3.1 KONCEPT A CÍLE LESNÍCH MATEŘSKÝCH ŠKOL	20
3.2 ZAKLÁDÁNÍ A HISTORIE LESNÍCH MATEŘSKÝCH ŠKOL VE SVĚTĚ	21
3.3 ZAKLÁDÁNÍ A HISTORIE LESNÍCH MATEŘSKÝCH ŠKOL V ČESKÉ REPUBLICE	23
3.4 ROZDÍLY MEZI LESNÍ MATEŘSKOU ŠKOLOU A BĚŽNOU MATEŘSKOU ŠKOLOU	25
3.5 HRY A POMŮCKY	26
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 VLASTNÍ VÝZKUM	32
4.1 STANOVENÍ HYPOTÉZ	32
4.2 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ.....	33
4.3 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	46
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	52
SEZNAM OBRÁZKŮ	53
SEZNAM TABULEK	54

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se budu věnovat tématu lesních mateřských škol. Je to alternativní forma předškolního vzdělávání, která je za poslední roky velmi populární. Lesní pedagogika je součástí environmentálního vzdělávání o lese, vztazích a procesech, které v něm probíhají. Většina aktivit se odehrává venku, děti si hrají a učí se za každého počasí v lese, v krajině, které je pro vývoj dítěte přirozený. Lesní pedagogika podporuje všestranný rozvoj osobnosti a posiluje emoční inteligenci. Je založena na zážitkovém prožívání, které je zprostředkováno lesními pedagogy, kteří jsou k této činnosti odborně vyškoleni. Mezi hlavní cíle lesní pedagogiky je probudit radost a zájem široké veřejnosti o les, zlepšit vztah člověka k lesu a přírodě samé, prohloubit znalosti o hospodaření v lese, pochopit či přiblížit práci lesníků aj. Toto specifické vzdělávání se děje ve vysoce sociálním prostředí, kde jsou odbourávány formální vztahy mezi pedagogem, žákem a také navzájem mezi žáky.

V teoretické části nejprve popíšu vztah člověka k přírodě a jaká je environmentální gramotnost populace vůbec. Dále se budu věnovat historii lesní pedagogiky ve vybraných zemích EU a v České republice. Mimo jiné rozepíšu koncepty, cíle a zakládání lesních mateřských škol ve světě i u nás. V neposlední řadě budu definovat rozdíly mezi běžnou mateřskou školou a lesní mateřskou školou. V poslední kapitole teoretické části popíšu jaké hry a venkovní, popř. vnitřní pomůcky se používají a praktikují v lesních mateřských školách.

Během realizace a psaní mé bakalářské práce jsem zjistila, že lépe využiji kvantitativního výzkumu metodou dotazníkového šetření, v němž budu zjišťovat níže popsané výzkumné otázky.

V empirické části se zaměřím na otázku, z jakého důvodu se formální skupina v lesních mateřských školách mění v neformální. Dále na základě kvantitativního výzkumu zjistím, jestli na získané dovednosti dětí má vliv pobyt v lesní mateřské škole a jestli je pro ně celkově přínosný. Mimo jiné se zaměřím na výhody a nevýhody v lesní mateřské škole. Moje zkoumání se bude také týkat otázky, jaká skupina dětí, jestli ty z lesních mateřských škol nebo z běžných mateřských škol, má kvalitnější, širší, věcnější znalosti, a které z nich jsou lépe připraveny pro nástup do 1. třídy základní školy.

Cílem mé bakalářské práce bude také to, aby se běžná veřejnost více seznámila s touto alternativní metodou vzdělávání a zjistila, jaké klady nebo i zápory má lesní pedagogika a výuka dětí v lesních mateřských školách, či podobně laděných klubech pro předškolní děti.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ČLOVĚK A PŘÍRODA

Podle J. J. Rousseaua je důležité, aby člověk následoval přírodu, která nás vystavuje různým zkouškám, působící jak bolest, tak utrpení. Člověk by měl zůstat na určitém místě přírodního řetězce, které mu bylo přiřazeno přírodou (Rousseau, 1948).

Přístup člověka k přírodě byl v dřívějších dobách odlišný. Člověk musel vnímat změny v přírodě jen přímo, byl vázaný vztahem k půdě, příroda byla všude kolem nás a znalosti o přírodě byly odlišné. Člověk se od přírody odpoutal s nástupem a rozvojem průmyslu. Zrod některých filosofických směrů měl za následek negativní ovlivňování vztahu lidí k přírodě. Dnes se lidé přírodou nezabývají pro přímý užitek, ale pro peníze. Jeho cílem je, co nejvíce vytěžit z přírody, aby uspokojil různé lidské potřeby (medicína, zemědělství, turistický ruch apod.), nebo také profesionální přírodovědectví, které by přineslo větší vytiženost a efektivnější ochranu přírody. Velký negativní vliv na přírodu má mimo jiné prudký nárůst obyvatelstva, který se během dvou set let z jedné miliardy zvýšil na neuvěřitelných šest miliard.

Slovo „příroda“ je velmi účelový termín. Přírodovědci nezahrnují do tohoto termínu lidské výtvořiny, jako jsou rybníkářské oblasti, louky bohaté v rámci každoročního sečení, rostliny, které jsou pěstované a šířené člověkem ve městech. Přitom je příroda v nás a všude kolem nás.

1.1 Kontakt člověka s přírodou

V 60. letech dvacátého století se začali vědci zabývat tím, jak na chování člověka působí uspořádání životního prostředí. Výsledky výzkumu potvrdily, že zeleň ve městech neplní jen estetickou funkci, ale významně se podílí také na duševním a tělesném zdraví lidí, na duševní výkonnosti a také ovlivňuje sociální chování obyvatel. Účinky zeleně jsou často vysvětlovány několika způsoby. Dalo by se říci, že keře a stromy člení a ohraničují prostor. Neohraničený a otevřený venkovní prostor nepůsobí na lidi příjemně, ale uzavřený vyvolává pocit bezpečí, kde jsou ochotni trávit svůj čas a toto teritorium jsou ochotni bránit různými způsoby proti „vetřelcům“. Tím se snižuje vandalismus a kriminalita, protože asociální chování se daleko více vyskytuje v anonymním prostředí. Udržovaná zeleň má i jiný psychologický účinek, nejlépe jej vysvětluje teorie sociálního učení - určitý typ chování,

který je akceptován pro dané prostředí není tolerován v jiném typu prostředí. Lidé jsou udržovanou zelení natolik ovlivněni, že se zde podvědomě chovají jinak, než by se chovali třeba na předměstích, která jsou zanedbaná a neudržovaná. Pozitivní reakce také vysvětlují socio – kulturní teorie, podle nichž vegetace a stromy vyvolávají u člověka pozitivní reakce, které má vrozené. Tyto automatické, vrozené reakce mohou z velké části ovlivňovat naši psychickou výkonnost a subjektivní pocit spokojenosti. I přesto, že člověk žije ve městech již dlouhou dobu, nedokáže se zbavit svých evolucionárních reakcí, proto přírodní zeleň potřebuje ke svému spokojenému životu.

1.2 Vztah dítěte k přírodě

Vztah člověka k přírodě jako takové by měl být formován už od nejtělejšího věku. Dítěti by mělo být umožněno přírodu chránit, poznávat, přijímat i cítit. Tak jak je dítě závislé na matce, je příroda závislá na lidech a jejich ušlechtilosti. Když nemají rostliny a živočichové vhodné podmínky k životu, vymírají a to vinou člověka.

V životě člověka je velmi důležité období od narození do pěti let. Dítě si v tomto období utváří postoje, které mohou ovlivnit jeho další vývoj a proto by se mu rodiče měli věnovat s velkou pozorností. Příroda umožňuje velké množství zážitků a zkušeností, proto by dítě v raném věku mělo být v kontaktu s přírodou a tím se u něj mohla rozvíjet jak tvořivost, tak fantazie. V přírodě lze provádět spoustu činností a pod vedením dospělého se naučí jemné motorice a obratnosti. Ke cvičení, kreslení a počítání dítě nepotřebuje žádné předměty, pomůcky ani vybavení mateřské školy. Informace, které získává vnímáním přírody všemi smysly, knihy, časopisy ani televize nemohou nikdy nahradit. Každé dítě je zvědavé a zkoumá vše, na co přijde, proto by neměl být jeho prostor omezen zdi bytu, kde neustále hraje televize. Dítě, které tráví většinu času v lese, na zahradě, u rybníka atd., velmi brzy pochopí vztahy a souvislosti mezi přírodou a lidmi. I malé děti si brzy dokáží zapamatovat, jak se mají obléknout na procházku, nebo na hru venku podle počasí a ročního období. Dítě si lehce zapamatuje, co pěkného prožil u určitého místa a vytvoří si k němu takový vztah, který mu už nebude nikdy lhostejný.

Jen na rodičích záleží, jak budou vychovávat svoje dítě a jestli ho uchrání před konzumním světem. Rodinné výlety do přírody, které jsou spojeny např. s prohlídkou zámku, hradu,

zříceniny atd., nebo se sběrem např. ořechů, lesních plodů nemají jen ekologicko - výchovný rozměr, ale stmelují rodinu, jako celek a vytváří v ní pevné rodinné vztahy. Proto i sebelepší ekovýchovný program ve školkách a školách nemůže nahradit zážitky s rodiči, které jsou logicky osobnější a citlivější. V poslední době se pomocí různých koncepcí a přístupů toto „prožívání světa“ ve škole a v rodině propojuje. To znamená, že škola nepracuje jen s žáky, ale s celými rodinami, jak to můžeme vidět na perfektně propracovaných konceptech např. waldorfských a komunitních škol. Tyto prvky propojení lze ale stále častěji vidět i v „klasických“ školách formou různých zahradních slavností, nebo společných rodinných výletů.

1.3 Environmentální a přírodovědná gramotnost

Environmentální výchova znamená vychovávat člověka k odpovědnému zacházení s životním prostředím. Používá se označení Ekologická výchova či Ekovýchova. Ve vyspělých zemích je součástí základního, odborného i vysokoškolského vzdělávání. S určitými tématy se seznamují děti už i v předškolních letech. K mezinárodním zakladatelům patří český botanik Jan Čertovský, který je také ochráncem přírody. Dalšími významnými českými ekopedagogy jsou např. Emilie Strejčková, Aleš Máchal, Květoslava Burešová nebo Danuše Kvasničková (http://cs.wikipedia.org/wiki/Environmentální_výchova).

Pro vzdělávání je velkou výzvou budování vztahu člověka a přírody, který by měl být ve vzájemně vyváženém vztahu. Na základě systematického zvyšování vědomostí o přírodě a životním prostředí lze budovat pozitivní vztah člověka s přírodou. Z tohoto důvodu vznikla spousta projektů a iniciativ pro posílení poznání (Hesková, 2012).

Součástí vzdělávacích programů ve škole se pomalu, ale jistě stává environmentální výchova, která řeší problém odcizování dětí přírodě. Zahrnuje také širokou škálu aktivit, které směřují ke změně chování člověka ve prospěch udržitelného života. Dnešní životní styl dětí vede pracovníky ekocenter a pedagogy k tomu, aby se zamysleli nad tím, jak u těchto dětí vzbudit zájem o přírodu. Hlavně městské děti nemají takový kontakt s vnější životní realitou, což později může vést k tomu, že nejsou schopny řešit složité situace.

Nabízí se ale otázka, jestli cíle a metody environmentální výchovy jsou účinné na dobu delší, než trvá kampaň, nebo jiná forma vzdělávání. Environmentální výchova čerpá hlavně

z výchovně – vzdělávacích metod, proto je předávání informací z hlediska pedagogiky prostředkem k rozvoji znalostí. Bylo zjištěno, že environmentální vzdělávání směřuje jen k intelektuální způsobilosti a je proto potřeba působit komplexněji. Vlivem poskytnutých informací byl pozorován významný posun na úrovni ekologického vědomí. Pokud je lidem poskytnuta správná komunikační strategie, tak mohou poskytnuté informace jejich názory poměrně úspěšně změnit. Vzdělání může aktuální přesvědčení nebo postoj o určité problematice změnit. Pedagogové zjistili, že změnit postoje nebo jednání lidí mohou jen tehdy, pokud informace, které jim předávají nejsou v rozporu s jejich hodnotami, které zastávají. Tzn., že lidé musí informaci přijímat jako něco, co jim chybělo ke změně chování a ne jako požadavek k činnosti, kterou dělat nechtějí. Environmentální osvěta je tedy efektivní zejména tehdy, když se týká konkrétních alternativ chování, kterou člověk postrádá.

2 LESNÍ PEDAGOGIKA

„Výchova provází lidstvo od nepaměti. Již na prahu dějin se setkáváme se snahou usměrnit rozvoj dorůstajícího pokolení, působit na jeho přesvědčení, vědomí a chování ve shodě s potřebami a ideály dané společnosti. Pedagogika je svou problematikou věda velmi stará“ (Jůva, 1995, s. 5).

Ve spojitosti s jinými obory, hlavně filozofií, se po staletí řešily její základní otázky. Největší zásluhu se svými pedagogickými spisy má Jan Amos Komenský, ve kterých ustanovil pevné základy tomuto oboru jako systematické vědě o výchově mládeže a dospělých. Během devatenáctého a dvacátého století se pedagogika rozvíjela v obecné i speciální rovině a tím vznikly další dílčí obory.

Lesní pedagogika patří mezi formy environmentálního vzdělávání. Tato pedagogika se zaměřuje hlavně na les, procesy a vztahy, které v něm probíhají.

„Les představuje komplexní ekosystém, který je součástí školních vzdělávacích programů na prvním i na druhém stupni základní školy, a nabízí mnoho příkladů pro odborná, ekologická a biologická témata“ (Synek, Žatka, 2012, s. 17).

Les umožňuje dětem učení na základě samostatného objevování. Nabízí nespočet příkladů výukových témat, které souvisí s téměř všemi školními předměty. Je zde klid a ticho, ale také je to místo pro aktivní tělesné vyžití. Lesní pedagogika se snaží být co nejvíce srozumitelná, chce vytvořit vzdělávání pro trvale udržitelný rozvoj a umožnit z lesa vytvoření učebny. Díky výběru témat výuky, organizaci, plánování a realizaci zvládne propojit les a školu. Lesníci a učitelé by měli zorganizovat vyučování tak, aby žáci dané souvislosti co nejnadhěji pochopili.

2.1 Historie lesní pedagogiky

Za zakladatele lesní pedagogiky (LP) je považován Joseph Cornell z Kalifornie. V 60. letech, kdy vznikla její idea se LP rozšířila po spojených státech a dále pak do Evropy, nejdříve do Švýcarska, kde se LP věnuje organizace SILVIVA a posléze do Německa, Rakouska a dalších států.

Od 90. let 20. století se věnují lesní pedagogice v Německu, v Švýcarsku a Rakousku, kde je nejlépe propracovaná. Za účelem výměny informací, publikací, zkušeností, různých nových vyučovacích metod apod. byla v roce 2004 založena *Evropská síť lesních pedagogů (European Forest Pedagogics Network)* a to z iniciativy lesních pedagogů z Rakouska a Německa.

Koncem 90. let 20. století se pár zaměstnanců střední lesnické školy ve Vimperku zúčastnilo školení v Rakousku a začali provozovat tyto aktivity pro děti. Od této doby můžeme hovořit o lesní pedagogice v České republice. Od roku 2002 se pořádají také kurzy pro budoucí lesní pedagogy. Kurzy lesní pedagogiky začíná pořádat Sdružení lesních pedagogů ČR a Střední lesnická škola v Hranicích poté, co byly v roce 2003 aktivity střední lesnické školy ve Vimperku ukončeny. Členové a zaměstnanci těchto dvou organizací také absolvovali školení pro lesní pedagogy v Rakousku. Většina lesnických organizací se začala zabývat těmito aktivitami ve větší míře a tím došlo v roce 2002 k rozmachu lesní pedagogiky.

2.2 Lesní pedagogika ve vybraných zemích EU

Co se týče Evropy je nejlépe systém lesní pedagogiky propracován v Rakousku. Školící středisko a centrum lesní pedagogiky je v Gmundenu. Pod různými organizacemi, jako jsou úřady, soukromé lesnické společnosti, obce a myslivecké sdružení je v Rakousku 18 lesních škol. Kurzy lesní pedagogiky se zde pořádají od roku 1994 a jsou otevřené všem. Certifikát ale získají jen absolventi, kteří mají lesnické vzdělání. Pokud tímto vzděláním nedisponují, musí složit zkoušku z lesnického minima. Finančně podporován pak může být jen držitel tohoto certifikátu.

Lesnické dny, které jsou na Slovensku určeny široké veřejnosti a mají za cíl prezentovat význam lesa a lesnictví pro společnost, jsou nejvýznamnějším společným projektem partnerů z lesnických organizací. V roce 2008 se zúčastnilo po celém území Slovenska 100 000 lidí a tím byl zaznamenán rekord. Na těchto lesnických dnech se na organizaci podílelo 65 různých lesnických, ale i nelesnických organizací. Mezi další významné projekty, které se konají na Slovensku patří: Evropský týden lesů, Putovní sova, Den stromu v Lesnickém skanzenu apod. (Marušáková, 2010).

Ve většině států v Evropě jsou programy zdarma nebo za mírný poplatek. Tyto programy se zaměřují na děti předškolního věku a děti školou povinné. Na předškolní děti a na vzdělávání učitelů v mateřských školách se zaměřují především v Estonsku. Naopak v Německu se tyto programy zaměřují kromě školáků na autority, které ovlivňují veřejné mínění, jsou to např. lékaři, politici, učitelé a novináři.

„Ve Finsku mají lesnickou osvětu zanesenou do školních osnov a proto lesníci úzce spolupracují s učiteli, se kterými společně vytvořili publikaci a webové stránky na podporu výuky“ (Machar, 2009, s. 78).

2.3 Lesní pedagogika v České republice

Česká republika se z větší části inspiruje rakouským modelem. Lesní pedagogika je dobrovolnou aktivitou, jelikož není zakotvena v legislativě. Věnuje se jí spousta organizací jako jsou MZe – ÚHÚL, LČR, s.p., VÚLHM, městské lesy, lesnické školy, NP aj. Sdružení pro ekologickou výchovu Tereza, Rozekvítek, Junák aj. se zabývají podobnými aktivitami, které se ale přednostně zabývají ekologií.

Největší cílovou skupinou lesní pedagogiky v ČR jsou děti z mateřských škol, základních škol, ale i středních škol. Lesní pedagogové, kteří absolvovali nástavbový kurz LP zaměřený na práci s jinými cílovými skupinami se snaží rozšířit aktivity na programy, které jsou určeny dospělým, seniorům, handicapovaným a dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí. Lesní pedagogové pořádají nejen klasické aktivity přímo v lese, ale také programy o lese v rámci veletrhů a výstav, jako jsou Silva Regina v Brně, Natura Viva v Lysé nad Labem, Země živitelka, Vzdělání a řemeslo v Českých Budějovicích, nebo také speciálně organizované akce pro veřejnost. V případě některých těchto akcí se kvůli vyššímu počtu účastníků na přípravě podílí více lesnických organizací.

Tyto aktivity jsou většinou zdarma a pro účastníky jsou připraveny pomůcky a hry, které jim přiblíží prostředí lesa a práci lesníků. Některé pomůcky jsou používány přímo během programu a některé si mohou odnést domů nebo do školy, kde je mohou dále využívat.

Ministerstvo zemědělství ČR vyhláší pravidelně každý rok v květnu národní Týden lesů a to od roku 2008, kdy byl vyhlášen Evropský týden lesů. Lesníci během těchto týdnů připravují nejrůznější akce nejen pro děti, ale také pro veřejnost. Snaží se těmito akcemi u

veřejnosti vzbudit zájem o les a přírodu a upozornit na význam lesů. Jsou pořádány nejen vycházky, ale také exkurze, výstavy, výsadby stromů. Mimo jiné jsou také otevírány naučné stezky apod.

Na webových stránkách www.lesnipedagogika.cz najdou zájemci kontakty na různé organizace nabízející programy LP a mnohem více informací o programech LP.

2.4 Lesní pedagog a jeho činnost

Vzděláváním lesních pedagogů se začali zabývat nejprve v Rakousku a následně se tyto kurzy rozšířili k nám a na Slovensko. Díky podpoře projektu PAWS se tyto školení prováděly i v Německu a Finsku. Těchto školení se zúčastnili i představitelé z Rakouska. Hlavním cílem kurzů je pedagogy naučit, aby se sami naučili co nejlépe poznávat les a vše kolem něj a následně tyto znalosti dokázali přiblížit ostatním.

Aby byli účastníci lesní procházky aktivní v učení, měl by pro ně lesní pedagog vytvořit:

- **možnosti na seberealizaci** – účastník má možnost výběru, volby z různých postupů, technik, metod apod.
- **možnosti zažít úspěch** – člověk, který se učí, není srovnáván ve svém výkonu s jinými, ale je hodnocený dle své individuální normy
- **možnosti na uznání a oceňování práce** – účastník přijímá pozitivní zpětnou vazbu od lesního pedagoga, i od ostatních účastníků, a to i za malé pokroky, které během učení dosáhl
- **možnosti spolupracovat** – účastník může vytvářet malé týmy, pracovní skupiny, žádat o pomoc při těžších situacích a naopak dávat pomoc jiným podle svých potřeb
- **možnosti na vyjadřování nespokojenosti** – účastník má prostor na vlastní hodnocení, argumenty, kritizování a může také vyjadřovat negativní emoce (PAWS Project, 2004 – 2007).

Přírodní prostředí je velmi rozmanité, nabízí pestrou škálu aktivit pro děti. Každému z nich nabízí vše, co potřebuje ve svém vývojovém období. V přírodě a v lese naleznou děti vše, co jim dobře poslouží ke hraní a získávání dovedností. Hlavním úkolem pedagoga je při jejich cestě za poznáním doprovázet a usnadňovat dětem poznávání okolí i sebe sama.

Lesní pedagog má oproti běžným pedagogům i jiný přístup k výchově. Denní harmonogram se většinou řídí podle momentální situace, nedochází k ukončování her podle určitého časového harmonogramu. Děti mají dostatečnou volnost a svobodu při jejich počínání. Pedagog jejich aktivity jen rozvíjí, než aby je řídil. Výchovný koncept lesních mateřských škol uplatňuje to, že pedagog používá uznání oproti trestům a pochvalám. Pro výchovu v lesních mateřských školách nejsou vymezeny hranice, neexistují zde žádné příkazy a zákazy. Pedagog se mimo jiné zajímá, jak děti mezi sebou řeší konflikty, které nastanou při různých hrách a aktivitách a jak mezi sebou komunikují. Nesnaží se daný problém řešit, jen ho rekapituluje a pokouší se děti vést k samostatnému jednání. Děti se tak učí zvládat běžné i náročné komunikační situace, se kterými se mohou v budoucnu setkat.

Lesní pedagog se nestaví do role vševědoucího vychovatele, ale snaží se vytvořit pro děti, co nejlepší podmínky pro seberealizaci. Respektuje jejich tempo a individuální potřeby. Děti se učí uplatňovat svobodnou vůli, dále se učí naslouchat vlastní intuici a potřebám, respektují pravidla skupiny a pravidla lesa.

Snaží se být naladěni na sebe, na skupinu i na okolní prostředí, aby mohl být vytvořen prostor pro komunikaci. Pro skupinu cca 15ti dětí náleží vždy dva pedagogové – průvodci a dvakrát až třikrát týdně je doplní muž – asistent.

3 LESNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY

„Les je jako jedno velké hřiště a příroda jako moudrá učitelka – trpělivá, přívětivá i nesmlouvavá“.

S dětmi venku za každého počasí - tato myšlenka má dlouhodobou tradici ve skandinávských zemích. Za zakladatelku je považována Ella Flatau, matka čtyř dětí, která v Dánsku vyřešila problém s nedostupností mateřských škol tím, že se svými dětmi trávila čas pravidelnými výlety do lesa. Po čase se k ní přidali známí a sousedé se svými dětmi a na základě svých zkušeností v roce 1954 vytvořili občanskou iniciativu, která sdružovala nadšence a příznivce této myšlenky a byla založena první lesní mateřská škola (Häfner, 2002).

„Lesní mateřská škola je jedna z forem předškolního zařízení. V tomto programu se většina aktivit odehrává venku, děti se učí a hrají si za každého počasí v lese, v krajině, v prostředí, které bylo po staletí pro vývoj dítěte přirozeným. Práce s dětmi je propojována s ročním obdobím. Prostřednictvím osobních zkušeností a zážitků se děti seznamují s přírodními zákony, učí se vzájemné spolupráci, rozvíjejí pozorovací schopnosti, vnímání vlastního těla rozvíjejí sebedůvěru. V lesní mateřské škole nechybí činnosti výtvarné, ani činnosti zaměřené na jemnou motoriku, rozvoj řeči a školní připravenost“ (Kapuciánová, 2010, s. 12).

Lesní mateřské školy můžeme rozdělit do dvou základních typů:

- b) samostatná lesní mateřská škola
- c) lesní třída při mateřské škole

Nezávisle na mateřské škole funguje samostatná lesní mateřská škola, kterou zřizují neziskové organizace. Odlišuje se hlavně tím, že nemá zázemí pro celodenní pobyt vevnitř. Lesní mateřské školy mají většinou k dispozici nějaký srub, jurtu nebo maringotku, kde se vaří a kde mohou děti také odpočívat. Toto zázemí se v mnoha případech nachází v blízkosti lesa.

Především v Dánsku je rozšířen druhý typ, a to lesní třída při mateřské škole. Lesní třída má zázemí v budově mateřské školy, kde se ale moc nezdržují. Minimálně na dopoledne tato lesní třída mateřské školy chodí do lesa. Na oběd a odpočinek po něm se vrací do budovy mateřské školy. Odpolední program se už odehrává v samotné budově. Je tu také možnost, že se děti samy rozhodnou, kde chtějí trávit čas, jestli venku nebo uvnitř budovy. Zde se mohou poznat s ostatními dětmi z mateřské školy (Vošahlíková, 2012).

Také tu existuje možnost, kdy se běžná mateřská škola a lesní mateřská škola propojí a oba zřizovatelé se na základě písemné dohody domluví na tom, že budou sdílet prostory mateřské školy, kde se budou moct uložit různé pomůcky, kam budou moct děti přijít na oběd a na následný odpočinek.

Tato forma předškolního vzdělávání má jistou „přidanou hodnotu“. Mezi pozitiva lesní mateřské školy můžeme zahrnout častější kontakt dětí s přírodou. Pobyt v přírodě svým způsobem napomáhá komplexnímu rozvoji dovedností a osobnosti dítěte. Na základě zkušeností rodičů bylo prokázáno, že děti nejsou nemocné častěji, než před nástupem do lesní mateřské školy a některé děti jsou dokonce méně náchylné na infekční nemoci. Postupná adaptace na větší rozpětí venkovních teplot je nejpravděpodobněji důvodem, který přirozeně posiluje obranyschopnost. Uvnitř budovy mateřské školy se děti mnohem rychleji navzájem nakazí viry, které se tu drží a kříží, což v prostředí přírody, která představuje otevřený prostor tolik nehrozí. Největším rizikem častějšího pobytu venku je větší pravděpodobnost napadení klíštětem, proto je potřeba věnovat pozornost spíše prevenci.

3.1 Koncept a cíle lesních mateřských škol

Lesní mateřské školy nedodržují závazně principy učení, které jsou dané svou zakladatelkou a výchozí institucí. Společné znaky jsou dány prostředím, ve kterém během pobytu v lesní mateřské škole děti tráví čas. Hlavním znakem a rozdílem lesních mateřských škol a běžných mateřských škol je, že denní program probíhá v lese, v přírodě, na zahradě, na louce a většina aktivit se koná skoro vždy za každého počasí. Děti si hrají s tím, co jim dané místo nabízí v určitém ročním období. Jen při velmi špatném a nepříznivém počasí zůstávají děti spolu s pedagogy v chatce, jurtě nebo maringotce. Zde si např. vyprávějí pohádky s ekologickou tematikou, malují si, nebo se pomocí interaktivní tabule učí formou pokus a omyl. Výchova v lesní mateřské škole je založena hlavně na tom, že děti se učí na základě poznatků, které získávají vlastními zkušenostmi, a to prostřednictvím svého vlastního těla a všech svých smyslů. Příroda je proto ideálním prostředím pro rozvoj dítěte a jeho dovedností. Pobyt v lese se u dětí vytváří vztah k přírodě a proto se můžeme domnívat, že výchova v lesní mateřské škole je praktickou, přirozenou a nenásilnou formou environmentální výchovy.

Podstata působení na výchovu je v lesní mateřské škole stejná jako v běžné mateřské škole. Každé dítě je bráno, jako jedinec, který se rozvíjí individuálně, a tak se k němu i pedagogové chovají. Příroda a les ale nabízí specifické učební situace a spoustu příležitostí k rozvoji. Práce pedagoga spočívá v nastolení těchto výchovných cílů:

- rozvíjení jemné a hrubé motoriky dítěte pomocí přirozených podnětů a možností k pohybu
- k učení se využívají všechny smysly, celé tělo a úrovně vnímání způsobem, který je dětem nejpříjemnější
- rozvíjení samostatnosti, spolupráce a respektu k druhému člověku (<http://www.ekopsychologie.cz/citarna/studie/role-predskolniho-vzdelavani/>).

U dětí z lesních mateřských škol i běžných mateřských škol je obraz lesa ovlivněn pohádkami a pověstmi, které znají především z domova (Hederer, Schmidbauer, 1997). Proto jsou příběhy důležitou rolí i v lesní mateřské škole, les může být říší skřítků, každý rybník má svého vodníka, jeskyně obývají loupežníci. Mezi další učební cíle, které jsou spojeny s lesem, jako místem pro hru a pobývání patří např. poznávání zvířat a rostlin v jejich typickém životním prostředí, sledování přírodních jevů a rytmů ročních období, rozvíjení citlivosti pro ekologickou tematiku, respektování hodnot společenství lesa i života, stát se citlivější ke všem zvukům a k mluvenému slovu prožíváním ticha.

Každá lesní mateřská škola má odlišné koncepce, které závisí hlavně na akceptování určitého výchovného záměru (Häfner, 2002). Některé se zaměřují na environmentální výchovu, jiné na rozvoj pohybových dovedností, další se věnují rozvoji sociálních kompetencí dětí nebo smyslového poznávání. Zaměření každé lesní mateřské školy si určují pedagogové a rodiče sami na základě společného zájmu o daný výchovný záměr.

3.2 Zakládání a historie lesních mateřských škol ve světě

Jak už bylo řečeno, první lesní mateřská škola byla založena v Dánsku v roce 1954 příznivci této myšlenky. V zápětí se rozšířila po celé Skandinávii (konkrétně Švédska a Norska), kde je vysoké procento ploch pokrytých lesy. Ve Švédsku lesy zabírají 69% rozlohy,

proto patří k nejlesnatější zemi v Evropské unii. Není divu, že když děti pobývají venku, jsou tedy většinou v lese. Odtud patrně pochází i název lesní mateřská škola (Leskovcová et al., 2012).

V roce 1968 vznikla první lesní mateřská škola v sousedním Německu, která funguje doposud. Podobně jako Ella Flatau začala i Uršula Sube ve Wiesbadenu provozovat lesní mateřskou školu, aniž by měla pedagogickou aprobaci (Miklitz, 2000). První německá lesní mateřská škola, která se řídí dánskými zkušenostmi byla ale založena až v roce 1993 ve Flensburgu. Statut oficiální denní předškolní péče dostalo Německo až v roce 1996. Od této doby jsou plnohodnotnou alternativou ke klasickým mateřským školám (Kapuciánová, 2010). Tím se významně zvýšil počet lesních mateřských škol, který byl roku 2003 odhadovaný na tři sta, v roce 2005 na čtyři sta padesát a v současné době jich najdeme kolem tisícovky. Kromě jejich legislativy se předpokládá, že takový zájem o lesní mateřské školy je hlavně kvůli přeplněnosti mateřských škol, které nejsou schopny uspokojit poptávku rodičů. Proto velmi často sami rodiče iniciovali vznik lesní mateřské školy. Z německého vývoje můžeme lehce odvodit, že legislativní úprava a odborné vedení může podpořit rozšíření tohoto konceptu.

Ve Švédsku v roce 1957 rozvinuli koncept lesního ducha *Skogsmulle* Göstou Frohmem. Je to pedagogický směr, který pomáhá dětem jak se naučit starat se o přírodu a milovat ji. Venkovní aktivity jsou ve Švédsku velmi oblíbené, jelikož jsou součástí skandinávské kultury. První lesní mateřská škola byla ve Švédsku otevřena v roce 1985. Stejně jako v ostatních zemích se to spíše stalo na základě iniciativy určitých osob a shodou okolností, než aby šlo o plánovanou pedagogickou inovaci. Siw Linde pracovala jako farmaceutka a poté, co se jí narodily děti se začala podílet na organizaci *Skogsmulle* aktivit. Práce s dětmi ji bavila a uspokojovala a ve farmacii došlo k úbytku pracovních míst, proto absolvovala rekvalifikaci jako vychovatelka v mateřské škole. Došlo k následnému propojení *Skogsmulle* aktivit a vychovatelství a vznikla první lesní mateřská škola. „Za každého počasí“, pod tímto názvem funguje ve Švédsku asi sto osmdesát lesních mateřských škol, které jsou podporovány nestátní neziskovou organizací *Friluftsförbundet*. Tato organizace se snaží podporovat zdraví a kvalitu života lidí pořádáním venkovních aktivit.

Koncept lesních mateřských škol funguje také v Rakousku, Kanadě, Švýcarsku, Spojených státech, Norsku, Rusku. V současné době své příznivce tato myšlenka nachází také v Japonsku.

3.3 Zakládání a historie lesních mateřských škol v České republice

O šíření myšlenky a rozvoj lesních mateřských škol v České republice se zasloužila Emilie Strejčková, která byla zakladatelkou a ředitelkou pražského ekologického centra Toulcův dvůr. V srpnu 2004 založila ekologicky orientovanou mateřskou školu Semínko při Toulcově dvoře. Po úspěchu této mateřské školy zahájili svoji činnost v podobě dětských klubů také v Praze (Šárýnka), na Liberecku (Zelená školka) a v Tišnově. Přes původní odpor úředníků, kteří se odvolávají na přísné hygienické normy EU, v září 2010 mateřská škola Semínko začala oficiálně provozovat lesní mateřskou školu „Lesníček“ v režimu pilotního ověřování MŠMT. EU paradoxně problém s lesními mateřskými školami nemá, což můžeme vidět na rostoucím počtu lesních mateřských škol v Evropě.

Obrázek 1: LMŠ Lesníček při Toulcově dvoře¹

---

¹ <http://www.toulcuvdvor.cz/vzdelavani/matrska-skola/detsky-dopoledni-klub-lesnicek>

V České republice mezi první soukromé lesní školy patřila již zmiňovaná „Zelená školka“, která byla otevřena už na podzim roku 2007 a to zásluhou Lindy Kubale, která ji začala provozovat na svém statku. Po dvou letech byla činnost této „outdoorové“ školky pozastavena i přesto, že o ni byl velký zájem. Tato lektorka, pedagožka a matka dvou dětí byla u zrodu Lesního klubu „Šárynka“, který je inspirován lesní mateřskou školou a funguje od září 2009 v Praze. Dětský klub Šárynka je formován výzvou „Zpátky pod stromy“, kterou koordinuje publicistka a ekoložka Eva Rázgová a praktickými zkušenostmi přispívá Tereza Vošahlíková.

„Lesní rodinný klub na Tišnovsku“ zahájil svoji činnost v říjnu 2009. Spojením „lesní“ a „rodinný klub“ se hlásí ke zkušenostem lesních mateřských škol a dávají také najevo dobrovolnou spoluúčast rodičů, bez kterých by tento klub nemohl vzniknout ani fungovat. Lokalizací „na Tišnovsku“ je myšleno to, že děti kromě pobytu na základně, který je od pondělí do čtvrtka, poznávají formou pátečních výletů ostatní místa tišnovského okresu. Tento rodinný klub je spoluzakladatelem Asociace lesních mateřských škol.

Mezi další kroky, které podporují lesní mateřské školy v České republice, bylo vydání publikace „Ekoškolky a lesní mateřské školy“, kterou v roce 2010 vydalo MŽP a uspořádalo seminář na půdě MŠMT. Představení této knihy široké veřejnosti se zúčastnilo více než 80 lidí, kteří zcela zaplnili sál. Tento fakt svědčí o tom, že pedagogové z celé České republiky podporují přímý kontakt dětí s přírodou.

Zástupci již existujících iniciativ, kteří se inspirojí lesní mateřskou školou se začali v roce 2010 scházet za účelem postupovat jednotně ve společných zájmech. Na základě těchto schůzek vznikla akreditovaná vzdělávací instituce Asociace lesních mateřských škol. Jejich cílem je diskutovat o podobě lesních mateřských škol v České republice, sdílet se zástupci lesních mateřských škol i s širokou veřejností zkušenosti s pobytem dětí v přírodě. Mimo jiné usiluje o uznání lesní mateřská škola jako plnohodnotné formy předškolního vzdělávání a to jak u zákonodárců a státní správy, tak u široké veřejnosti. Dlouhodobou vizí, kterou se Asociace lesních mateřských škol zabývá, je ukotvení lesní mateřské školy i dalších forem venkovního vzdělávání v právním řádu a kurikulu. K tomuto cíli se snaží Asociace lesních mateřských škol směřovat tím, že:

- realizuje výzkum, který je zaměřen na přínos pravidelného kontaktu dětí s přírodou
- jedná se zástupci a zákonodárci státní správy

- podílí se na osvětě v tomto oboru
- nabízí know – how lidem, kteří mají zájem o realizaci vzdělávání formou LMŠ (<http://lesnims.cz/kdo-jsme>).

Lesní mateřská škola v současné době není zařazena v rejstříku škol, a proto se řadí mezi neziskové organizace. Z tohoto důvodu u nás nenalezneme lesní mateřské školy pod tímto názvem, ale jen jako dětské nebo rodinné kluby. Také to znamená, že lesní mateřské školy nemohou být státem finančně dotovány, jako mateřské školy, které jsou registrovány u MŠMT. Proto lesní mateřské školy do dnešní doby z celé části hradí rodiče. I přes tento „handicap“ jsou lesní mateřské školy u nás stále více vyhledávané a oblíbené, což lze jasně vidět na počtu fungujících školek. Od prosince 2010, kdy vznikla Asociace lesních mateřských škol a v České republice bylo v provozu pouhých pět lesních mateřských škol, má tento trend vzrůstající tendenci. V roce 2011 jich bylo již 30, v následujícím roce se jejich počet zvedl na 50 a ke konci roku 2013 bylo evidováno přes 70 lesních mateřských škol (<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1148499747-sama-doma/213562220600129/>).

3.4 Rozdíly mezi lesní mateřskou školou a běžnou mateřskou školou

Důležitý a největší rozdíl s běžnou mateřskou školou je místo pobytu, tedy les a příroda. Děti jsou každý den po celý rok venku, což v běžné školce neexistuje. Děti venku mají blízký kontakt s přírodou a bezprostředně prožívají změny, které se v ní dějí v průběhu ročních období. Děti v přírodě mohou neomezeně běhat, skákat, schovávat se a tančit, protože zde mají rozmanitější prostor pro pohyb a hry. Celodenní pobyt venku děti otužuje, jsou odolnější proti nemocem a nachlazení oproti svým vrstevníkům z běžných mateřských škol. Přírodní prostředí přispívá k jejich větší duševní pohodě. Mezi další velký rozdíl mezi oběma typy škol patří hračky a způsob, jak si s nimi děti hrají. Hračky v běžné mateřské škole předurčují svůj účel, ale v lesní mateřské škole hračky nahrazují předměty, které děti v lese najdou a pak si je upravují podle své fantazie. Vytváření takovýchto hraček dítě většinou samo nezvládne, proto musí děti mezi sebou úzce spolupracovat a tím se vytváří verbální, sociální a komunikační dovednosti. Hračky v lesní mateřské škole neutváří ustá-

lený inventář, pokaždé jsou nové, jiné a variabilní. Jejich účelnost, pro kterou byly vyrobeny, je neomezená.

Oproti běžným mateřským školám jsou v lesní mateřské škole věkově smíšené skupiny dětí a co se týče počtu, tak i menší než v klasických školkách. V lesní mateřské škole bývají obvykle na skupinu 12 až 22 dětí minimálně dvě osoby, kdy aspoň jedna z nich má pedagogické vzdělání. V České republice se z větší části jedná o skupinu patnácti dětí a z tohoto důvodu se pedagog může každému dítěti věnovat individuálně.

Lesní mateřské školy se liší také svým zřizovatelem, protože často vznikají na základě iniciativy pedagoga a hlavně rodičů. Ti mají logicky o existenci a fungování školky zájem, stejně jako o způsob, kterým jsou tu děti vychovávány. Další pozitivum této koncepce je komunikace mezi rodiči a pedagogy, kteří mezi sebou komunikují více než rodiče s pedagogy z běžné mateřské školy. Lesní mateřská škola má oproti klasické budově mateřské školy mnohem nižší zřizovací a provozní náklady. Ale jelikož stát na ně nepřispívá, vše hradí rodiče. Celodenní docházka dítěte od pondělí do pátku vyjde rodiče měsíčně na cca 4000 - 7000 Kč.

3.5 Hry a pomůcky

Psychologové, pedagogové i samy rodiče ví, že hra je důležitá a potřebná pro vývoj dětí. Hra rozvíjí nejen oblast fyzickou, ale také emotivní a racionálně – kognitivní. Hra je tou nejlepší formou aktivního odpočinku. Obohacuje člověka o zkušenosti a nové zážitky, probouzí v něm novou energii a přebytečnou utlumuje. Během hry se tvoří, prohlubují a upevňují sociální vztahy ve skupině, hra podporuje komunikaci, spolupráci a důvěru v druhé (Synek, Žatka, 2012).

Dříve si děti hrály převážně venku, samozřejmě s ohledem na počasí. Hra v přírodním prostředí umožňuje dětem postupnou integraci se světem živé i neživé přírody. Jedním ze zdrojů odcizení dnešního městského člověka k přírodě je její absence. Řešení současných environmentálních problémů by mělo začít výchovou u těch nejmenších, což znamená co nejčastější pobyt v přírodě od neútlejšího věku. Děti častým pobytem venku poznávají přírodu a začínají ji také chápat. Podle výzkumu švédských vědců, kteří několik let sledovali děti z mateřských škol, fungujících na principu „venku za každého počasí“, se ukázalo, že

byly méně nemocné, než jejich vrstevníci z běžných mateřských škol a měly lepší pohybové dovednosti. Jejich hry byly kreativnější a různorodější, tedy přínosnější pro jejich osobní rozvoj, jelikož rozvíjely více představivost, sociální dovednosti a emocionální citění. Pobyt venku se také projevil v duševní sféře, děti byly schopné se více koncentrovat, disponovaly větší mentální výkonností, než ostatní děti, které tolik času venku netrávily.

Kde a jak jsme si jako malí hráli? Kde a jak si hrají děti dnes? Jejich možnosti hrát si přirozenou a volnou hrou jsem v dnešní době čím dál omezenější. Děti v kontaktu s přírodou mohou být i v běžné mateřské škole a to prostřednictvím přírodních hřišť. Tyto přírodní hřiště mohou být samozřejmě kdekoli jinde, nejen v mateřských školách. Ve volné hře děti rozvíjí svou představivost, motoriku, obrazové a symbolické myšlení, což je podmínkou pro nabytí kulturních technik jako jsou psaní, čtení, počítání a také práce s počítačem. Podmínkou ale je, aby bezpečným způsobem mohlo zkoumat okolí kolem sebe a bez rušivých elementů plnit úkoly, které si samo zadalo, dokud o ně neztratí sám zájem. Dítě potřebuje mít příležitost, aby sbíralo zkušenosti ve hře s zemí, vodou, vzduchem a materiálem se kterým může tvořit. Přírodní hřiště obsahuje prvky a možnosti k:

- dynamickým aktivitám (místa a zařízení, které umožňuje fyzické aktivity, rozvoj hrubé motoriky, skákání, houpání, lezení)
- tvůrčím činnostem (vodní zóny, pískové plochy, místa pro přemísťování materiálu, pro volnou hru)
- kontaktu s přírodou, rostlinami a zvířaty.

Důležité je, aby ve školních zahradách při mateřských školách byly zastoupeny všechny tyto tři kategorie. Tím je potom komplexní herní potenciál maximálně využitý. Při vytváření těchto hřišť je důležité propojit interiér se zahradou, pracovat s terénem (např. různé dolíky a muldy jsou zdrojem zábavy a také motorického rozvoje), vystihnout ducha místa, pracovat s materiálem, rostlinami a povrchy. Na spoustě hřišť a zahrad mateřských škol se nedílnou součástí podílí rodiče, místní komunity, spolky apod. ve spolupráci se zahradním architektem. Herní prostory, hlavně v mateřských školách, by měly nabízet prvky pro zdravý a přiměřený kontakt s rizikem, pro kreativní učení a volnou hru a také pro kontakt s přírodním prostředím. Dále by neměla chybět variabilita prostředí: místa osluněná, stinná, otevřená i zákoutí, různé materiály, povrchy, měřítka a výšky. Důležitou součástí je velká písková „hrbací“ zóna. Velkou zábavu poskytuje voda, nejlépe ve spojení s pískem,

stačí i malý vodní prvek, jako např. kaluž nebo mlhovitě. Radost dětem dělají místa, kde si mohou hrát po svém, s volně položenými dřívky, polínky, kostkami, pařezy, které děti různě poponášejí, olamují, splétají a díky nim jsou každý den jiné.

Obrázek 2: Přírodní hřiště²

Důležitou součástí pro hry v přírodě jsou nejrůznější pomůcky, které lze najít během pobytu v lese, pomůcky, které si děti vezmou s sebou, nebo si je samy vyrobí.

Příklady her pro děti z mateřských škol:

Kterí ptáci přezimují v České republice? Během hry by děti měly zjistit, které ptactvo u nás přezimuje. Při pozorování mohou děti vidět i ty ptáky, kterých by si normálně ne všimly. Jako pomůcky děti potřebují krmítko, lojovou kouli a krmení pro ptáky. Během

---

² <http://www.prolezacky.cz/detska-hriste-a-zahrady-v-prirodnim-stylu/>

procházky nebo při pobytu na zahradě děti pozorují společně s pedagogem ptáky, kteří krmítka navštěvují. Děti mohou mít na starost krmítka, kontrolovat, jestli je v něm dostatek semínek, která ptákům nejvíce chutnají a kdy a za jakého počasí navštěvuje krmítka nejvíce ptáků. Když se vrátí zpět dovnitř, mohou ptáky malovat a poté vytvořit např. výstavu ptáků.

Pexeso. Děti během hry využívají různé smysly k rozpoznávání přírodnin, které najdou v lese a také si procvičí paměť. Ke hře nám poslouží různé přírodniny, jako např. šišky, kůra, semena, kamínky, kousky dřeva, dále šátek a stejně velké, neprůhledné, uzavíratelné krabičky. Před vycházkou si pedagog nasbírá různé přírodniny, které můžeme v přírodě běžně nalézt, žaludy, kaštiny, kamínky, kousky dřeva atd. Do připravených krabiček nachystá přírodniny, které se liší zvukem při zahrkání a pro každou přírodninu si vezme dvě krabičky, a tím si přichystá sluchové pexeso. Na vycházce pedagog nasbírá pět přírodnin, rozloží je na podložku a zakryje je. Poté dětem na minutu ukáže přírodniny a děti posléze musí najít a přinést stejné. Poté přírodniny doplní o další, aby jich bylo na podložce 8 – 10. Všechny přírodniny děti musí znát. Pak je pedagog opět zakryje a děti se otočí nebo zavrou oči a ten některou z přírodnin vybere a schová. Po odkrytí musí děti poznat, která z přírodnin zmizela. Na závěr vyzkouší pedagog dětský sluch. Každému dítěti dá jednu krabičku s přírodninou a ostatní krabičky nachystá na jedno místo. Úkolem dětí je najít krabičku, která stejně hrká jako ta jejich.

Je sníh čistý? Hra dětem ukáže, jak se čistota sněhu liší podle místa, kde ho seberou. Potřebují umělohmotné, průhledné, uzavíratelné krabičky, které jsou stejně velké. Během vycházky nabерou přibližně stejné množství sněhu z různých míst, které na procházce mívají. Např. ze zahrady školky, z chodníku v blízkosti školky, z pole nebo louky. Krabičky musí být popsány, aby se vzorky nepomíchaly. Po návratu nechají krabičky v teple třídy, kdy děti mohou pozorovat, jak sníh taje. Po roztátí si všichni prohlédnou krabičky a pedagog se dětí zeptá, která voda se jim zdá nejčistší a mohou určit, kde byl sníh nejčistší a z jakého důvodu.

Odlévání stop. Na procházce lesem, parkem nebo po louce mohou děti zkoumat stopy zvířete v zimě i v létě. Musí si připravit spolu s pedagogem pytlík sádry, kelímek, metličku popř. klacík na rozmíchání sádry, kancelářské svorky, nebo sešívačku a proužky z tvrdého papíru. Při procházce naleznou stopu zvířete a nejprve kolem stopy vytvoří papírové hrazení. Pokud je stopa ze sněhu, před vylitím ji posypou malou vrstvou sádrového prášku a počkají až zatuhne. Pak si připraví sádru, celou stopu vylíjí a otisk vyjmou až po zatvrdnutí

sádry při zpáteční cestě z procházky. Děti spolu s pedagogem pak mohou hádat, kterému zvířeti tato stopa patří.

K dalším pomůckám, které se využívají především uvnitř objektu a během relaxace patří např. interaktivní tabule a knihy. Pomocí interaktivní tabule se děti učí metodou pokus, omyl a mohou zde také rozvíjet své výtvarné dovednosti. Pomocí knihy, která je v dnešní době tak málo využívaná se učí znát zvířata, rostliny a vše o přírodě. Kniha může být dobrým nácvikem do 1. třídy základní školy.

Obrázek 3: Interaktivní tabule v mateřské škole³

3

<http://www.klickevzdelani.cz/Ve%20C5%99ejnost/Ne%20C5%BEzazvon%C3%AD/Podpokli%C4%8Dkoumate%20C5%99sk%C3%BDch%C5%A1kol/tabid/71/articleType/ArticleView/articleId/22330/Interaktivni-tabule-v-materske-skole-Skutenost-nebo-sen.aspx>

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VLASTNÍ VÝZKUM

Ve své práci jsem použila kvantitativní výzkum, v kterém jsem jako metodu výzkumu využila metody dotazníku.

Dotazníkové šetření je jednou z nejrozšířenějších a nejběžnějších metod sběru dat. Můžeme ho využít u širokého okruhu témat a tím získat data z různých oblastí. Je relativně málo náročné na čas a finance, jelikož můžeme opakovaně použít ten stejný dotazník pro velkou spoustu respondentů. Dotazník bývá ve většině případů anonymní. Dotazníkové šetření se dělí na tři etapy, které jsou důležité a neměly by se podcenit. Mezi tyto etapy patří: příprava dotazníku, zpracování a analýza dat, interpretace a prezentace výsledků. Nejdůležitější částí je samotná příprava dotazníku, jelikož počet, skladba a různorodost otázek určuje množství zjištěných dat a jejich kvalitu. Tato příprava by se v žádném případě neměla podcenit, jelikož by pak snadno mohlo dojít ke špatným závěrům. Otázky by měly být srozumitelné, aby nemohlo dojít k mylnému pochopení. V dotazníku se mohou vyskytnout otázky otevřené, uzavřené nebo polouzavřené. V dalších fázích se rozhoduje, jakým způsobem bude dotazník šířen. Nejrychlejší a nejjednodušší je šíření elektronickou formou. Dotazník je většinou k dispozici online a jeho vyplnění zabere respondentovi pár minut v pohodlí jeho domova nebo při pauze v práci. Dále je možné použít písemnou formu (například ve školách) a nebo pak osobnější formu a to pomocí telefonického dotazování nebo přímo osobního, třeba někde na ulici. Vyplněné dotazníky se následně zpracují a vyhodnotí. Důležité je, aby byla data přehledně uspořádána k následné analýze, na jejímž základě formulujeme obecné poznatky v souladu s výzkumnými cíly. Posledním krokem v dotazníkovém šetření je interpretace a prezentace výsledků. Interpretace může být slovním vyjádřením, ale i za pomoci grafů a tabulek. Na základě toho se provede závěr celého výzkumu.

4.1 Stanovení hypotéz

Mezi hlavní cíle této bakalářské práce je zjistit, zda lidé mají celkově pojem o lesních mateřských školách. Pro toto zjištění jsem si stanovila první hypotézu:

H1 - Většina respondentů o lesních mateřských školách neslyšela.

Dalším cílem se budu snažit zjistit, jestli má častější pobyt venku vliv na dovednosti dětí a k tomuto zjištění jsem si stanovila druhou hypotézu:

H2 - Častější pobyt venku má vliv na získané dovednosti.

Další výzkumnou otázkou se pokusím zjistit, které děti jsou lépe připraveny do 1. třídy základní školy. K tomu jsem stanovila třetí hypotézu:

H3 – Děti z lesních mateřských škol jsou lépe připraveny do 1. třídy základní školy.

Předposledním cílem, kterým se budu zabývat je otázka, jestli je pobyt v lesních mateřských školách pro děti přínosný. K tomuto zjištění jsem stanovila čtvrtou hypotézu:

H4 - Pobyt dětí v lesních mateřských školách se považuje za přínosný.

Poslední otázkou se zaměřím na to, jestli se v lesních mateřských školách formální skupina mění v neformální. Proto jsem stanovila pátou hypotézu:

H5 – V lesních mateřských školách se mění formální skupina na neformální.

4.2 Dotazníkové šetření

Mezi hlavní vlastnosti dotazníkového řešení patří hlavně standardnost, spolehlivost, objektivnost, reprezentativnost a úspěšnost. Standardností máme na mysli, aby stejná metoda byla použita ve stejné podobě pro všechny respondenty. Mezi spolehlivost patří např. stálost výsledků v čase. Objektivitou se myslí zejména nezávislost výsledků na lidech, kteří výzkum dělají a vyhodnocují, kdy nemůžou příliš ovlivňovat samotné odpovědi respondentů.

Dotazník byl umístěn na internetových stránkách www.vyplnto.cz a to v období od 30.3.2014 do 6.4.2014. Dotazník byl také rozšířen pomocí emailu a sociální sítě Facebook. Celkově dotazník, který obsahoval 21 otázek, vyplnilo 73 respondentů a jeho návratnost byla 76,6%. Průměrná doba, kterou dotazník jednotlivým respondentům zabral, byla 3 minuty a 42 sekund.

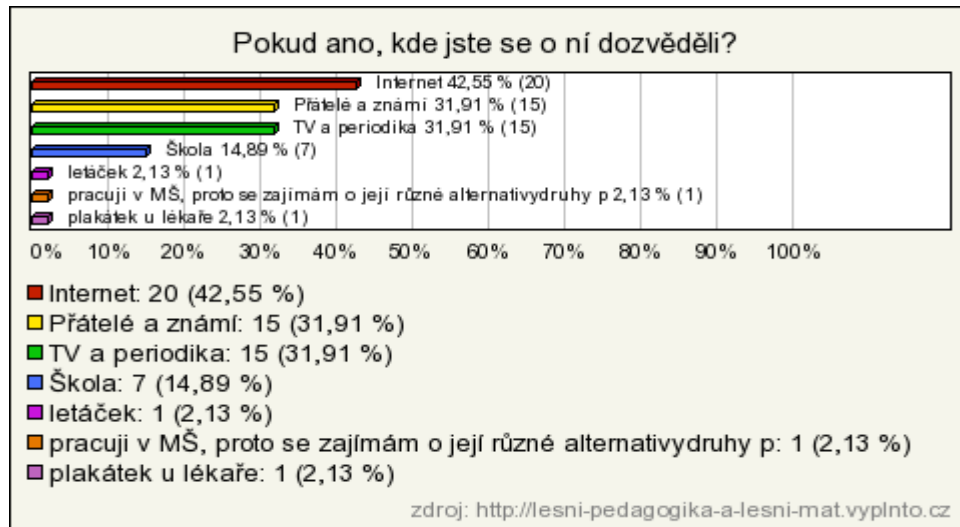
Z celkového počtu 73 respondentů bylo 66 (90,41%) žen a 7 (9,59%) mužů. Věkové rozhraní dotazovaných bylo nejčastěji 26 – 35 let a to 37 (50,68%) respondentů. Dále následovala skupina ve věku 36 – 45 let, kterých bylo 16 (21,92%), a poté následovali mladí lidé do 25 let v počtu 15 (20,55%) a nejméně se dotazníkového šetření zúčastnili starší lidé od 46 – 55 let, 5 (6,85%). Na důležitou otázku, jestli mají respondenti děti předškolního věku, 30 (41,1%) z nich odpovědělo, že děti nemají vůbec. Kladně na tuto otázku odpovědělo 23 (31,51%) respondentů a záporně 20 (27,4%). Další otázky z dotazníku budou prezentovány za pomoci grafů a následně budou okomentovány.

Otázka č. 4: Slyšeli jste někdy o lesní pedagogice?

Obrázek 4: Graf k otázce č. 4

V této otázce se u respondentů zjišťovalo, zda někdy slyšeli o lesní pedagogice. Výběr měli ze dvou možností a to Ano a Ne. Na tuto otázku překvapivě více dotázaných odpovědělo, že pojem "lesní pedagogika" někdy v životě slyšelo. Ano odpovědělo celých 64,38% respondentů. Žádné informace nebo o lesní pedagogice nikdy neslyšeli, uvedlo 35,62% dotazovaných. Z toho vyplývá, že lesní pedagogika je mezi lidmi docela známá.

Otázka č. 5: Pokud ano, kde jste se o ní dozvěděli?

Obrázek 5: Graf k otázce č. 5

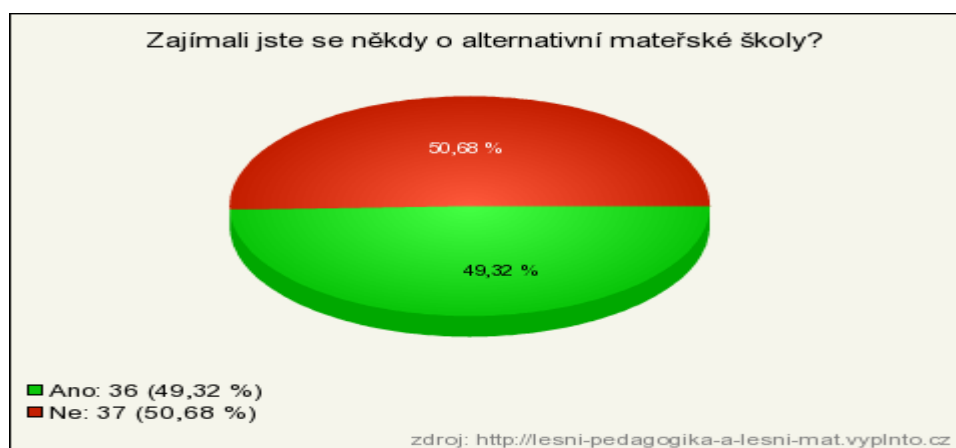
Tato otázka rozšiřuje předchozí otázku o to, kde se respondenti vůbec o lesní pedagogice dozvěděli. V této otázce mohli dotazovaní zvolit více možností z několika nabízených odpovědí nebo v případě, že jim žádná z nabízených nevyhovovala, tak mohli dopsat vlastní odpověď. V této otázce uvedlo 42,55% respondentů, že získalo informace z internetu, stejné procento (31,91%) ví o LP od přátel, známých, z televize a periodik. 14,89% se o ní dozvědělo během studia a ostatní (2,13%) pomocí letáku, nebo v rámci svého zaměstnání.

Otázka č. 6: Myslíte si, že lesní pedagogika může ovlivnit chování a jednání člověka v určitých sociálních situacích?

Obrázek 6: Graf k otázce č. 6

V rámci tématu o lesní pedagogice se hodně řeší to, jestli lesní pedagogika může ovlivnit chování a jednání člověka. V této otázce z nabízených odpovědí 58,9% dotázaných odpovídá kladně. Je zajímavé, že zápornou možnost nevybral ani jeden z respondentů. Z toho lze usuzovat, že je lesní pedagogika vnímána kladně a jsou jí přikládány pozitivní výsledky. Zbytek respondentů (41,1%) nedokáže posoudit.

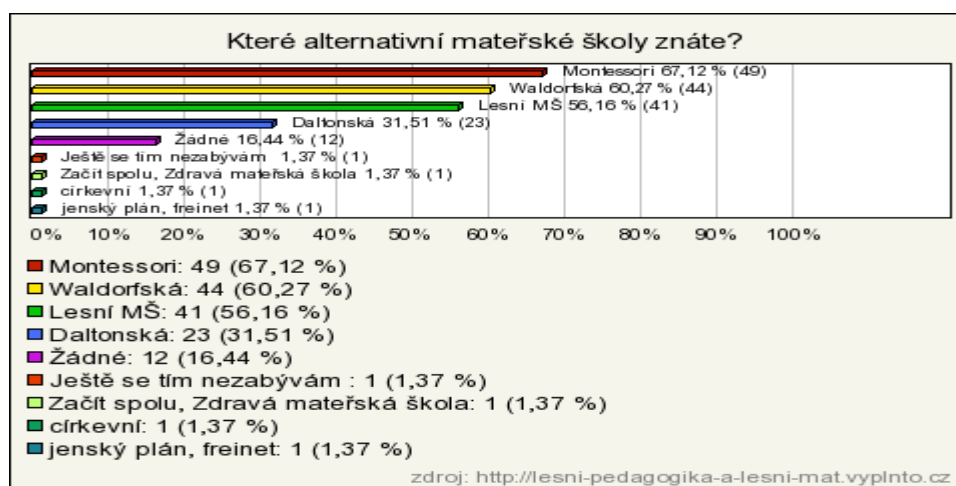
Otázka č. 7: Zajímali jste se někdy o alternativní mateřské školy?

Obrázek 7: Graf k otázce č. 7

O alternativní výuku v mateřských školách se respondenti zajímají v necelé polovině případů (49,32%). Mezi alternativní mateřské školy nepatří jen lesní mateřské školy, ale i další, které budou uvedeny v následující otázce.

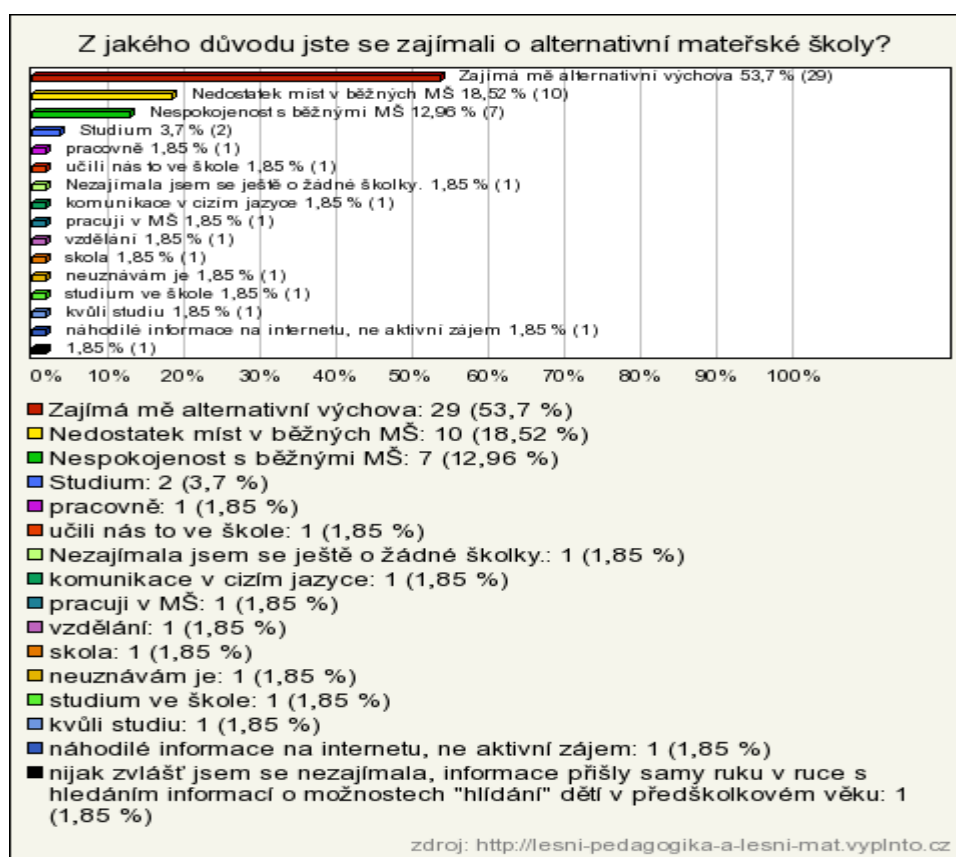
Otázka č. 8: Které alternativní mateřské školy znáte?

Obrázek 8: Graf k otázce č. 8

V této otázce mohli respondenti zvolit více odpovědí a případně napsat svoji vlastní. Alternativních mateřských škol je velká spousta, a proto byly v otázce vybrány k výběru ty neznámější. Respondenti, dle jejich odpovědí, nejvíce znají Montessori (67,12%), Waldorfskou školu (60,27%) a na třetím místě se objevuje právě Lesní mateřská škola (56,16%). Mezi další alternativní školy, které respondenti uvedli, patří například Začít spolu, Zdravá mateřská škola, Církevní, Jenský plán či Freinet.

Otázka č. 9: Z jakého důvodu jste se zajímali o alternativní mateřské školy?

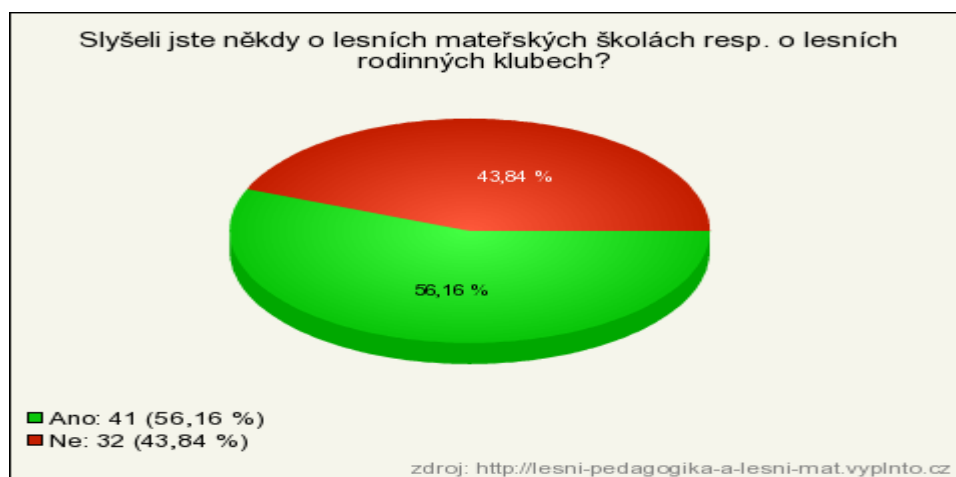

Obrázek 9: Graf k otázce č. 9

Nejvíce se o alternativní MŠ respondenti zajímají z důvodu, že je celkově alternativní výchova zajímavá (53,7%). Druhým nejčastějším důvodem je nedostatek míst v běžných mateřských školách (18,52%), což je v poslední době velký problém a alternativní školky umožňují umístit ty děti, které místo v běžné mateřské škole nedostali. Další respondenti jsou nespokojeni s běžnými mateřskými školami (12,96%) a z tohoto důvodu se zajímají o jiné možnosti, kam by svoje dítě mohli umístit. Mezi další odpovědi, které dotazovaní uváděli,

patří například to, že respondent přímo pracuje v nějaké mateřské škole nebo z důvodu studia, kde se respondent s alternativní formou výchovy setkal.

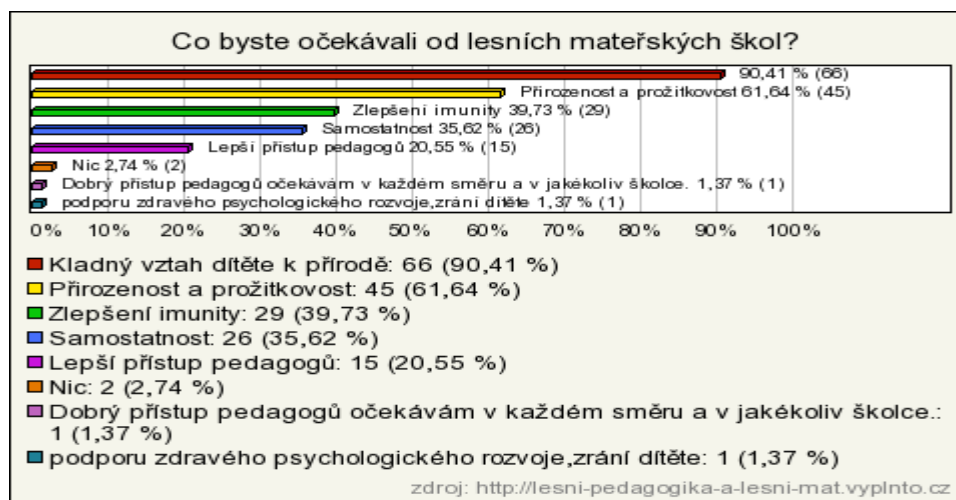
Otázka č. 10: Slyšeli jste někdy o lesních mateřských školách resp. o lesních rodinných klubech?

Obrázek 10: Graf k otázce č. 10

Obdobně jako v otázce č. 4 se i v této zjišťuje povědomí respondentů o lesních mateřských školách či lesních rodinných klubech. Více, jak polovina respondentů o lesních MŠ slyšela a zná je (56,16%), což odpovídá otázce č. 4. Z toho můžeme usoudit, že kdo má povědomí o lesní pedagogice, tak i zároveň s tím zná lesní mateřské školy.

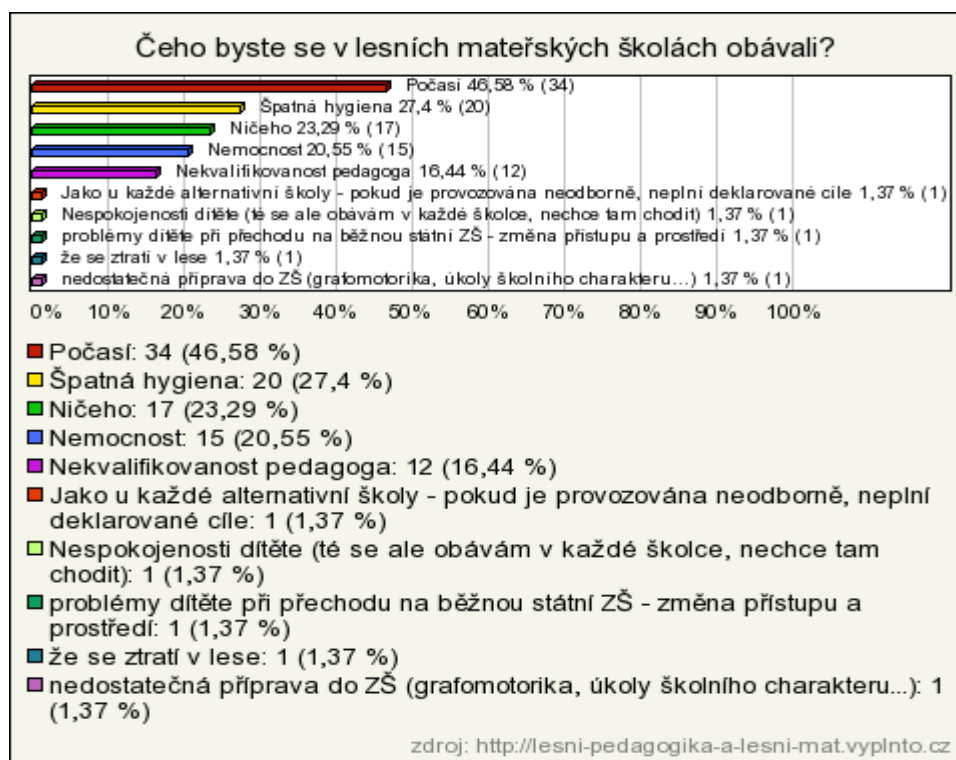
Otázka č. 11: Co byste očekávali od lesních mateřských škol?

Obrázek 11: Graf k otázce č. 11

V této otázce se od respondentů zjišťovala jejich očekávání od lesních mateřských škol. Dle předpokladů drtivá většina respondentů (90,41%) uvedla možnost, že očekávají, že lesní mateřské školy u dětí prohloubí kladný vztah k přírodě. Další, velmi častou odpovědí, byla možnost, že jsou děti v lesní mateřské škole přirozenější a víc věci prožívají. Tuto variantu zvolilo 61,64% respondentů. Mezi další očekávání respondentů patří například to, že se dětem v lesních mateřských školách zlepší imunita na základě toho, že děti tráví spoustu času venku v přírodě. Dále mají děti být více samostatné a v lesních mateřských školách se očekává lepší přístup pedagogů.

Otázka č. 12: Čeho byste se v lesních mateřských školách obávali?

Obrázek 12: Graf k otázce č. 12

U předchozí otázky se u respondentů zjišťovaly jejich kladná očekávání, jak může být lesní mateřská škola dítěti prospěšná. U lesních mateřských škol se ovšem musí i vyskytovat nějaká negativa a ty respondenti uváděli v této otázce. Mezi nejčastější obavy respondentů patří počasí nebo špatná hygiena u dětí, tyto možnosti vybralo 46,58% resp. 27,4%. S těmito možnostmi je spojena další možnost a to je nemocnost dětí, této varianty se obává 20,55% respondentů. 16,44% respondentů se obává nedostatečně kvalifikovaných pedagogů nebo možnosti, že zde jejich dítě nebude dostatečně připraveno do základní školy.

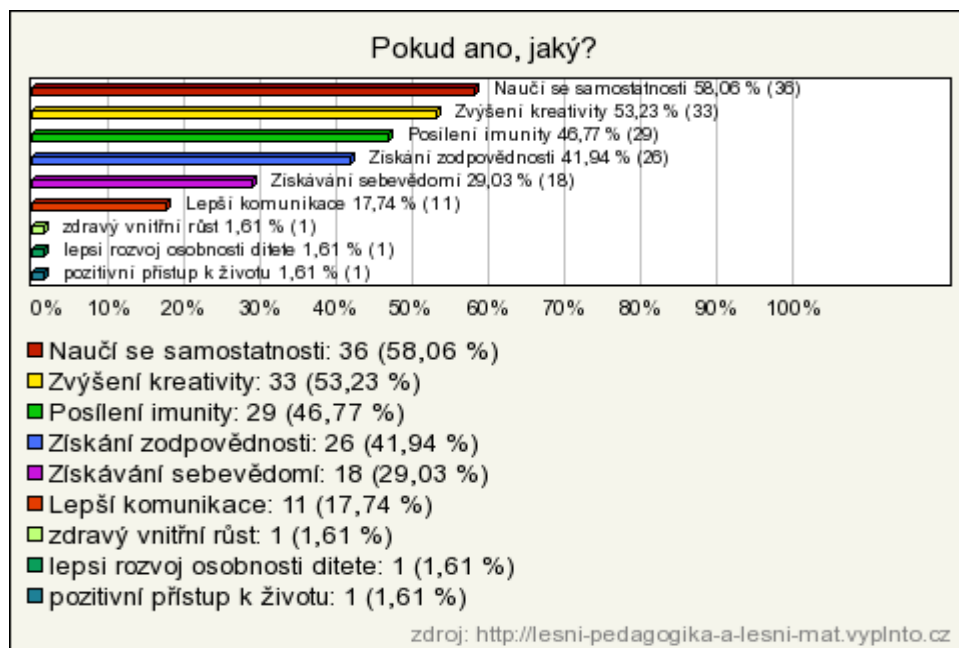
Otázka č. 13: Myslíte si, že lesní mateřská škola může mít nějaký přínos pro děti?

Obrázek 13: Graf k otázce č. 13

Na tuto otázku převážná většina respondentů uvedla, že lesní mateřské školy mají určitě pro děti nějaký přínos (84,93%). Zbytek uvedl, že neví. Zápornou odpověď nevybral žádný respondent.

Otázka č. 14: Pokud ano, jaký?

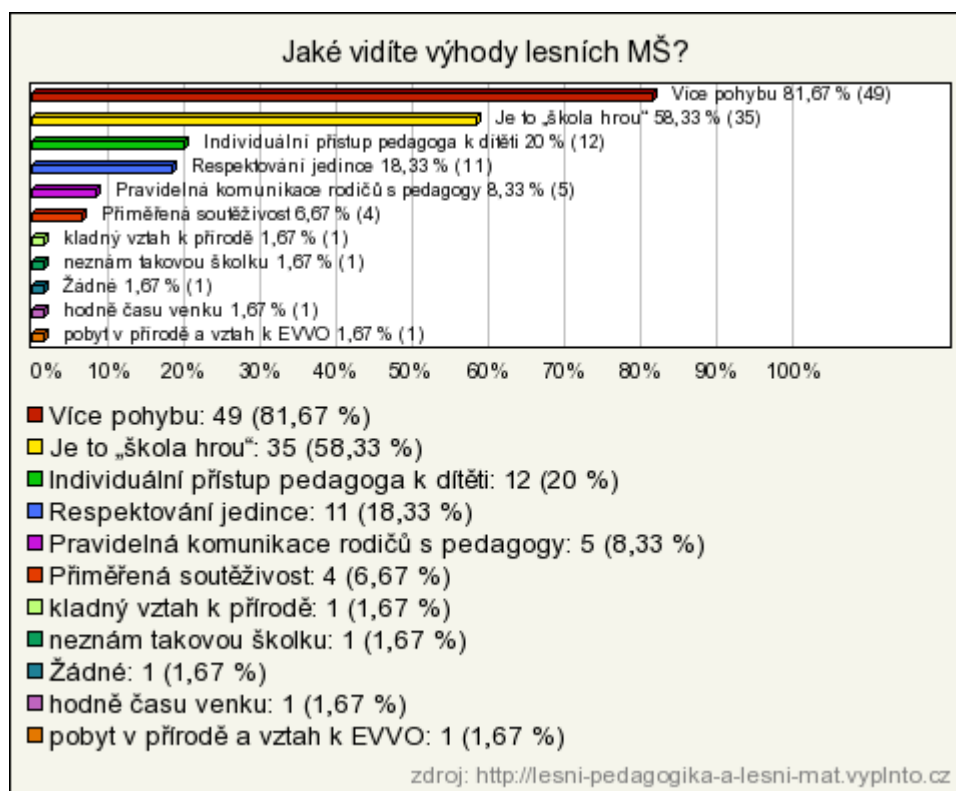

Obrázek 14: Graf k otázce č. 14

Z předchozí otázky víme, že většina respondentů připouští přínos lesních mateřských škol pro děti. V této otázce tyto svoje myšlenky více konkretizují. Více než polovina respondentů uvedla, že se dětem v lesních mateřských školách zlepší kreativita a jsou více samostatné. Dále respondenti uvádějí, že se dětem zlepšuje imunita, především díky pobytu venku a dostatku pohybu a také to, že jsou děti více zodpovědné a sebevědomé. Zlepšuje se i jejich schopnost komunikace. Ve volných odpovědích se vyskytlo i to, že mají děti pozitivní přístup k životu a že lesní mateřské školy umožňují lepší vnitřní růst a lepší rozvoj osobnosti dítěte.

Otázka č. 15: Jaké vidíte výhody lesních mateřských škol?

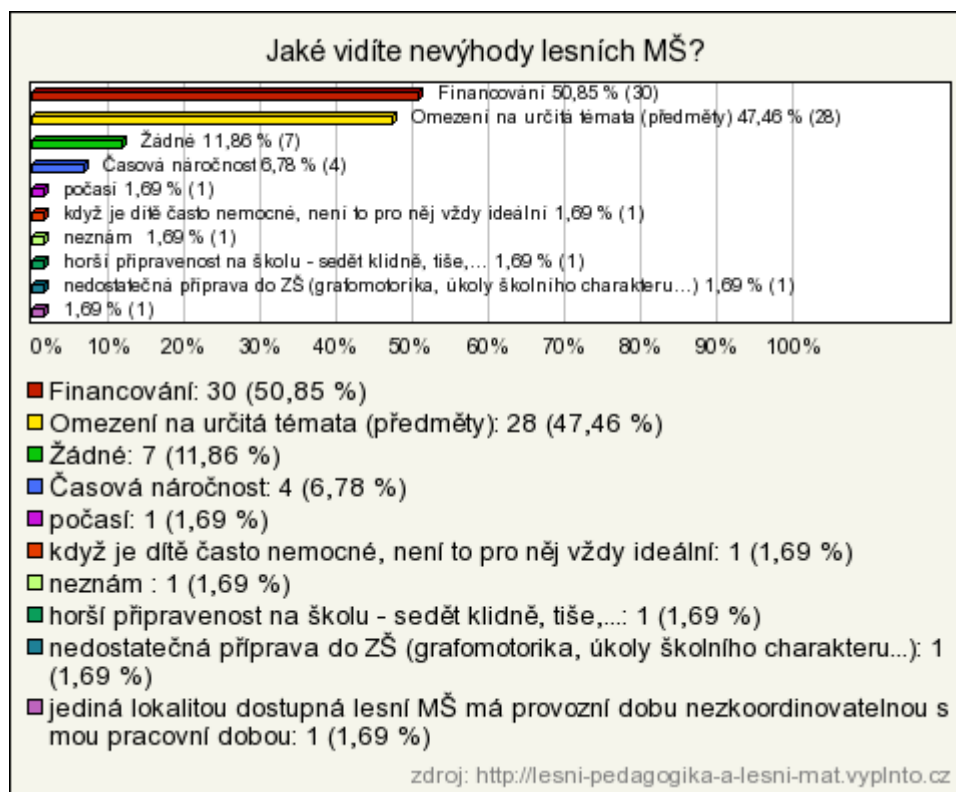

Obrázek 15: Graf k otázce č. 15

Nejvíce respondentů vidí výhodu lesních mateřských škol v tom, že děti mají více pohybu, tuto možnost vybralo celých 81,67% respondentů. Následně respondenti v 58,33% oceňují výukový model "školy hrou" a ve 20% je pro ně důležitý individuální přístup pedagoga. 18,33% respondentů uvedlo, že je u lesních mateřských škol výhoda v respektování dítěte jako jedince a 8,33% vidí výhodu v komunikaci pedagoga a rodiče. Ve volných odpovědích ještě respondenti např. uvedli, že je výhoda pobyt venku v přírodě a vztah k EVVO.

Jeden respondent uvedl, že žádné výhody u lesních mateřských škol nevidí a opět jeden uvedl, že žádnou takovou školku nezná.

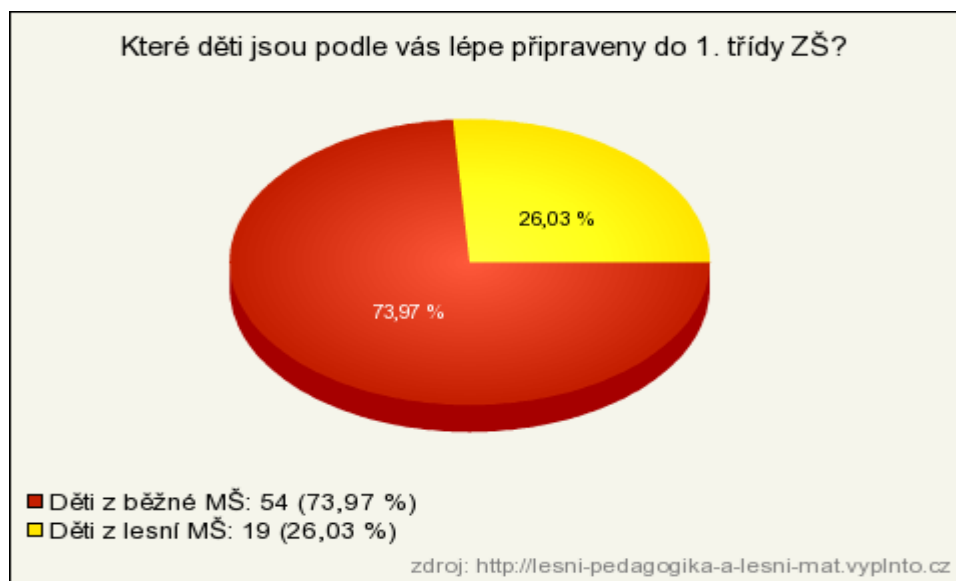
Otázka č. 16: Jaké vidíte nevýhody lesních mateřských škol?

Obrázek 16: Graf k otázce č. 16

V návaznosti na předchozí výhody se v této otázce sledovalo, jaké nevýhody vidí respondenti u lesních mateřských škol. Největší nevýhodou, kterou respondenti uváděli v celých 50,85%, bylo financování. Jelikož lesní mateřské školy jsou zřizované soukromými osobami a nedostávají od státu dotace na svůj provoz, tak jediná možnost jak provoz financovat jsou platby od rodičů umístěných dětí. Druhou hodně uváděnou nevýhodou bylo to, že si respondenti myslí, že lesní mateřské školy mají omezení jen na určité téma. Ve zbytku odpovědí se vyskytovala ještě např. časová náročnost nebo obavy z horší připravenosti na základní školu nebo obavy z časté nemocnosti.

Otázka č. 17: Které děti jsou podle vás lépe připraveny do 1. třídy základní školy?

Obrázek 17: Graf k otázce č. 17

Velkým tématem k diskusi je problém připravenosti dětí z různých druhů mateřských škol při nástupu na základní školy. V tomto ohledu respondenti jednoznačně preferují klasické mateřské školy. 73,97% dotazovaných považuje běžné mateřské školy vhodnější v připravenosti na základní školu. Pouze 26,03% si myslí, že při nástupu na základní školu na tom budou lépe děti z lesních mateřských škol.

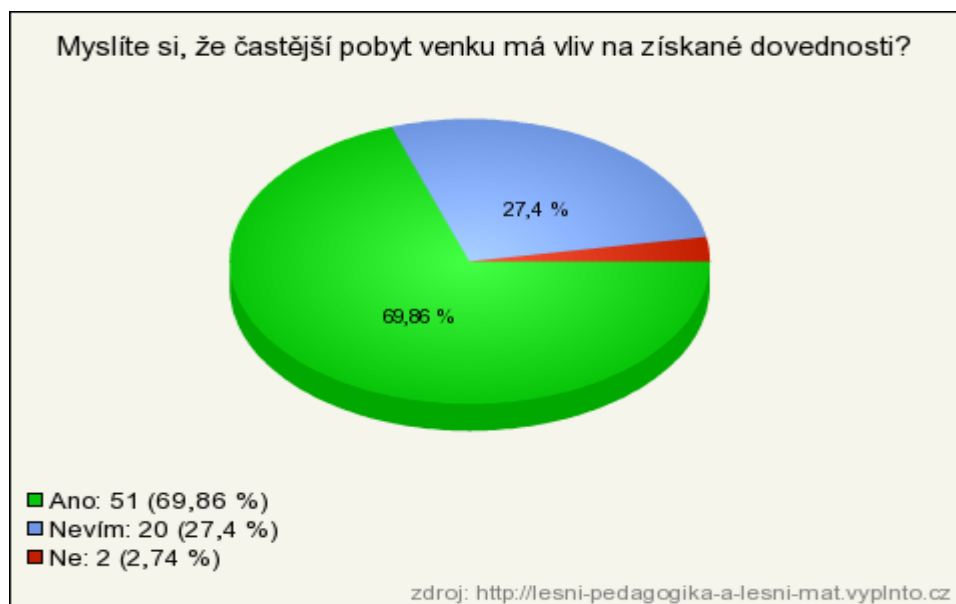
Otázka č. 18: Které děti mají lepší?

	Běžná mateřská škola	Lesní mateřská škola
Celková zralost	24	25
Řečové schopnosti	36	14
Hrubá motorika	8	44
Koordinace pohybů	4	48
Znalost písmen	42	6
Znalost matematických tva-	40	9
Sociální vazby	12	40

Tabulka 1: Tabulka k otázce č. 18

V této otázce měli respondenti u několika vlastností vybrat, zda jsou více rozvinuté u dětí v klasických mateřských školách nebo u dětí, které navštěvují lesní mateřskou školu. Dle odpovědí respondentů jsou děti z obou mateřských škol v celkové zralosti prakticky stejné, ale v následujících vlastnostech se podstatně liší. Z této otázky vyplývá, že lepší řečové schopnosti, znalost písmen a matematických tvarů mají děti z běžných mateřských škol, naopak hrubou motoriku, koordinaci pohybů a hlavně lepší sociální vazby převládají u dětí z lesních mateřských škol. Lze usuzovat, že lesní mateřské školy u dětí rozvíjejí více pohybové vlastnosti a sociální vazby, kdežto běžné mateřské školy děti lépe připraví na klasickou výuku v běžné základní škole.

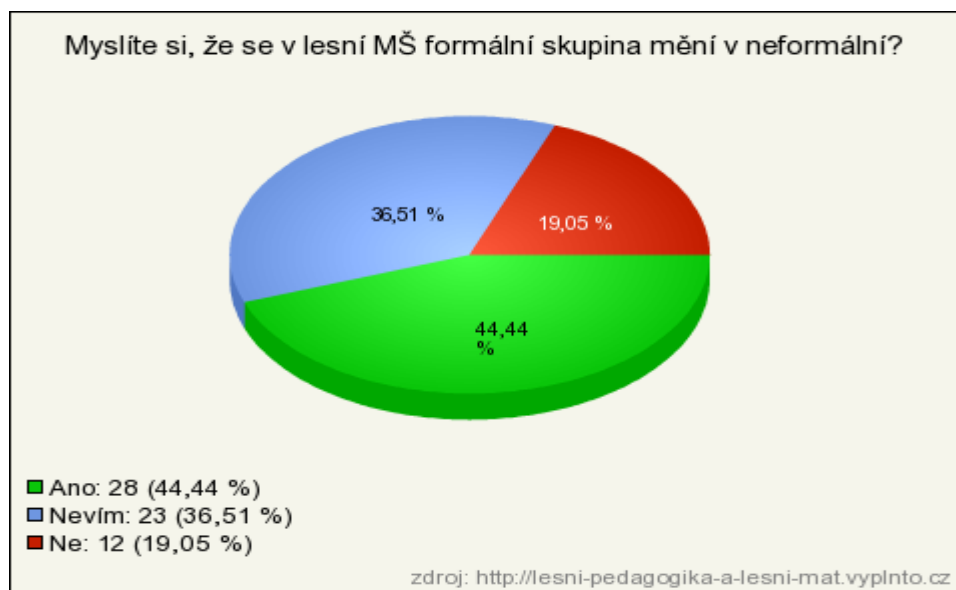
Otázka č. 19: Myslíte si, že častější pobyt venku má vliv na získané dovednosti?

Obrázek 18: Graf k otázce č. 19

69,86% respondentů uvedlo, že častější pobyt venku má vliv na získané dovednosti. Ze zbylých respondentů označilo možnost "Nevím" 27,4%. Obecné povědomí, že pobyt venku dětem prospívá a že má kladný vliv na získávání jejich dovedností, se potvrdil i při tomto průzkumu. Pouze 2,74% respondentů si myslí, že pobyt venku jejich děti nijak neovlivňuje.

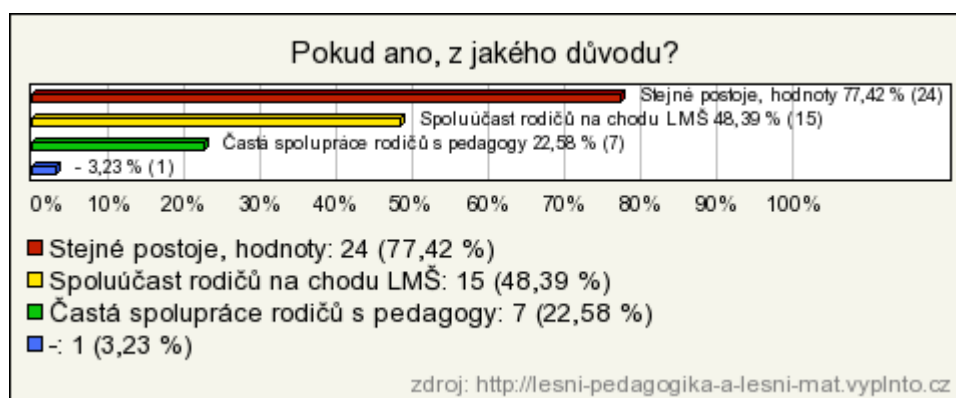
Otázka č. 20: Myslíte si, že se v lesní mateřské škole může formální skupina měnit v neformální?

Obrázek 19: Graf k otázce č. 20

Celých 44,44% respondentů si myslím, že se v lesních mateřských školách mění formální skupina na skupinu neformální, která není tak zaměřená na výsledek a je v ní volnější prostor pro vytváření sociálních vazeb. Následně jen 19,05% dotazovaných si myslí, že se nemění a 36,51% dotazovaných nedokáže posoudit.

Otázka č. 21: Pokud ano? Z jakého důvodu?

Obrázek 20: Graf k otázce č. 21

V neformální skupinu se školky mění dle dotazovaných hlavně díky stejným postojům a hodnotám (77,42%), dále pak kvůli spoluúčasti rodičů na chodu lesní mateřské školy (48,39%) a také z důvodu spolupráce rodičů a pedagogů (22,58%).

4.3 Interpretace výsledků

Empirickým šetřením jsem se pokusila potvrdit nebo vyvrátit tvrzení, které jsem si stanovila.

H1 - Většina respondentů o lesních mateřských školách neslyšela.

Povědomí o běžných mateřských školách má prakticky každý, proto se zjišťovalo, zda respondenti někdy slyšeli o lesních mateřských školách. Lesní mateřské školy jsou jednou z mnoha alternativ k běžným mateřským školám. I přesto, že lesní mateřské školy jsou hrazeny rodiči, jsou u nás stále více oblíbené a vyhledávané. Svědčí o tom počet těchto školek v České republice, kterých je evidováno kolem 70. Proto výsledek dotazníkového šetření v tomto ohledu nebyl překvapující. V otázkách č. 8. a č. 10 se celých 56,16% dotazovaných přihlásilo ke kladné odpovědi, tzn. že někdy o lesních mateřských školách slyšeli a znají tento typ alternativní mateřské školy. Následně 43,84% dotazovaných uvedlo, že o lesních mateřských školách nikdy neslyšelo. Z těchto údajů můžeme u této hypotézy říci, že není pravdivá.

H2 - Častější pobyt venku má vliv na získané dovednosti.

U lesních mateřských školek je základem pobyt na čerstvém vzduchu a pobyt v přírodě. Děti zde mají velmi blízký kontakt s přírodou, kde se mohou neomezeně pohybovat a projevovat svoji osobnost. V dotazníku, v otázce č. 19 se u respondentů zjišťovalo, zda si myslí, že častější pobyt venku má vliv na získané dovednosti. Zde 69,86% z nich uvedlo, že ano. Zbytek respondentů uvedl, že v 27,4% neví a pouze 2,74% uvedlo, že častější pobyt venku nemá žádný vliv na získané dovednosti. Z toho vyplývá, že opravdu většina respondentů si myslí, že častější pobyt venku je pro děti určitě prospěšný a tato zjišťovaná hypotéza platí.

H3 – Děti z lesních mateřských škol jsou lépe připraveny do 1. třídy základní školy.

U otázky, zda-li jsou pro nástup do 1. třídy základní školy lépe připraveny děti z lesní mateřské školy nebo z běžné mateřské školy, není jednoznačné rozhodnutí. Respondenti byli na toto téma dotazováni v otázkách č. 17 a 18. V otázce č. 17, na přímou otázku, jestli jsou lépe připraveny děti z běžných mateřských škol nebo z lesních mateřských škol, respondenti uvedli, že v 73,97% jsou lépe připraveny děti z běžných mateřských škol a v 26,03% děti z lesních mateřských škol. V následující otázce č. 18 se dotazovaní detailněji vyjadřovali k tomu, co která mateřská škola u dětí více rozvíjí. U lesních mateřských škol se děti

více naučí hrubé motorice a koordinaci pohybů než děti v běžných mateřských školách. U dětí v lesních mateřských školách jsou také vidět hlubší a celkově lepší sociální vazby. Naopak děti z běžných mateřských škol mají lepší znalosti písmen a matematických tvarů a jsou u nich také poznat lepší řečové schopnosti. I když každý druh mateřské školy zdokonaluje u dítěte některé vlastnosti, tak respondenti považují za důležitější pro nástup do 1. třídy základní školy, znalosti písmen, matematiky a lepší řečové schopnosti. Proto můžeme rozhodnout, že tato hypotéza neplatí.

H4 - Pobyt dětí v lesních mateřských školách se považuje za přínosný.

Při rozhodování, zda rodiče umístí děti do lesní mateřské školy nebo do běžné, je velmi důležité to, zda-li jim lesní mateřská škola dá něco navíc oproti běžným mateřským školám. Je to hlavně tím, že lesní mateřské školy jsou placené, z důvodu toho, že nedostávají od státu dotace na svůj provoz. U respondentů se v dotazníku zjišťovalo, zda si myslí, že lesní mateřské školy mohou mít pro děti nějaký přínos a pokud ano, tak jaký konkrétní. V otázce č. 13 se dotazovaní vyjadřovali k otázce přínosu lesní mateřské školy pro děti a drtivá většina z nich, celých 84,93%, uvedla, že přínos má. Následně v otázce č. 14 respondenti konkretizovali tyto přínosy. Mezi nejčastější patřilo to, že se děti naučí více samostatnosti, jelikož se na ně klade více důraz na samostatné myšlení a jednání v plnění různých úkolů. Tyto úkoly, jak respondenti dále uvádí, zvyšují dětskou kreativitu a také posílí jejich sebevědomí a pocit zodpovědnosti za výsledek. Děti v lesních mateřských školách jsou více komunikativní a lépe se u nich rozvíjí osobnost a mají celkově pozitivnější přístup k životu. Pobyt v přírodě jim navíc zlepšuje zdraví a správný vývoj a posiluje jejich imunitu. Na základě těchto informací můžeme usoudit, že pobyt dětí v lesních mateřských školách je přínosný.

H5 – V lesních mateřských školách se mění formální skupina na neformální.

Lesní mateřské školy vznikají především na základě iniciativy pedagoga a hlavně rodičů. Už z tohoto faktu vyplývá, že mají o fungování takovéto školky zájem, stejně jako o způsob, kterým jsou zde děti vychovávány. Na základě dotazníkového šetření bylo zjištěno, že 44,44% dotazovaných si myslí, že se tato skupina opravdu mění z formální na neformální. Jen 19,05% je přesvědčeno, že tomu tak není a celkem velké procento respondentů, a to 36,51%, nevědělo na tuto otázku odpovědět. Bylo potvrzeno, že se skupina mění v neformální a tato hypotéza se zakládá na pravdě, hlavně díky stejným hodnotám, postojům a spoluúčasti rodičů, kteří se na chodu lesní mateřské školy podílí.

ZÁVĚR

V teoretické části mé bakalářské práce jsem se ze začátku věnovala tomu, jaký má člověk vztah k přírodě. Tento vztah by měl být formován už od nejranějšího věku, kdy si dítě utváří postoje, které mohou ovlivnit jeho další vývoj. Mezi další téma patřila environmentální výchova, která by člověka měla vychovávat k odpovědnému zacházení s životním prostředím. V další kapitole jsem se zabývala obecně lesní pedagogikou, která patří mezi formy environmentálního vzdělávání. Popsala jsem její historii, jak se LP vyvíjela v zemích EU a jak se rozvíjí v České republice. V poslední kapitole teoretické části jsem se věnovala lesním mateřským školám, které mají svoje kořeny v Dánsku a jsou jedny z forem předškolního vzdělávání. Pobyt v přírodě prokazatelně napomáhá komplexnímu rozvoji dovedností a osobnosti dítěte. Podle zkušeností rodičů nejsou děti nemocné častěji, jak před nástupem do lesní mateřské školy a některé jsou dokonce méně náchylné na infekční nemoci. Dalším tématem v mé bakalářské práci je definování rozdílů mezi běžnou mateřskou školou a lesní mateřskou školou. Největším rozdílem je samozřejmě trávení času venku a v přírodě vůbec. Mezi další rozdíly patří hračky, způsob, jak si děti s nimi hrají a v neposlední řadě se liší svým zřizovatelem, proto se tyto školky hradí rodiči. V empirické části jsem realizovala kvantitativní výzkum pomocí dotazníkového šetření na internetu a poté jsem vyhodnotila dané hypotézy. Jeden z úkolů v mé bakalářské práci bylo zjistit, jestli lesní mateřské školy mohou mít větší přínos pro děti. Na základě dotazníkového šetření bylo zjištěno, že tyto školky pro děti přínosné jsou, naučí se zde více samostatnosti, kreativitě, posilují jejich sebevědomí a jsou více komunikativní. Získané dovednosti jsou ovlivněny častějším pobytem venku, což bylo potvrzeno i v teoretické části mé práce. Většina lidí si stále myslí, že lépe do 1. třídy základní školy jsou připraveny děti z běžných mateřských škol, což potvrdil i výzkum. Na základě odpovědí, děti z běžné mateřské školy lépe ovládají písmena, matematické úkoly a řečové schopnosti, naopak děti z lesní mateřské školy se více naučí hrubé motorice, koordinaci pohybů a mají silnější sociální vazby. V neposlední řadě si většina respondentů myslí, že formální skupina se v lesní mateřské škole mění v neformální. Je to dáno především proto, že rodiče se sami podílí na chodu této školky, mají stejné postoje a častěji komunikují s pedagogem. Téma mé bakalářské práce bylo pro mě velmi přínosné. Díky němu jsem se seznámila s velmi zajímavou alternativou vzdělávání. V budoucnu, až budu mít děti a finanční prostředky mi to dovolí, určitě budu přemýšlet i o této variantě předškolního vzdělávání, která mě opravdu velmi zaujala.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Environmentální výchova. *Wikipedie* [online]. 2002 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Environmentální_výchova#cite_note-2.
- [2] FRANĚK, M. Děti potřebují pro svoji hru přirozené venkovní prostředí. *Český portál psychologie* [online]. 2013 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.ekopsychologie.cz/vsechny-clanky/deti-potrebuji-pro-svoji-hru/>.
- [3] GRÜNDLER, E. C., SCHÄFER, N. *Dětská hřiště a zahrady v přírodním stylu*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2010, 84 s. ISBN 978-80-7212-523-4.
- [4] HÄFNER, P. *Natur- und Waldkindergärten in Deutschland : eine Alternative zum Regelkindergarten in der vorschulischen Erziehung* [online]. Germany, 2002 [cit. 2014-02-06]. Dostupné z: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/3135/>. Dizertační. The Faculty of Behavioural and Cultural Studies > Institut für Bildungswissenschaft.
- [5] HEDERER, J., SCHMIDBAUER, H. *Les a praktická ekologická výchova v mateřské škole*. Praha: Pražské ekologické centrum, 1996, 112 s. ISBN 80-901377-0-9.
- [6] HESKOVÁ, M. *Vývoj vztahu člověka a přírody*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012, 104 s. ISBN 978-80-87472-29-3.
- [7] JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Nakladatelství Paido, 1995, 95 s. ISBN 80-85931-06-0.
- [8] KAPUCIÁNOVÁ, M. *Lesní a venkovní pedagogika*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2010, 52 s. ISBN 978-80-7290-451-8.
- [9] Kdo jsme. *Asociace lesních mateřských škol* [online]. 2004 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://lesnims.cz/kdo-jsme>.
- [10] KRAJHANZL, J. *Člověk + příroda = udržitelnost? Texty o proměně vztahů lidí k přírodě, environmentální výchově a udržitelnosti*. Praha: Zelený kruh, 2009, 104 s. ISBN 978-80-903968-5-2.
- [11] LACINOVÁ, I., HAVLOVÁ, J., ŠPRACHTOVÁ, L., et al. *Co dělají mateřské školy v Norsku pro zdravý vývoj dětí, aneb nikdo není malý*. Kroměříž: Spirála, 1999, 81 s. ISBN 80-901873-3-1.

- [12] LESKOVCOVÁ, M., MATOUŠKOVÁ PRYLOVÁ, L., PALACKÁ, A. *Environmentální výchova v České republice a v EU, systém environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty*. 1. vyd. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012, 108 s. ISBN 978-80-87472-42-2.
- [13] Lesníkem od jara do zimy. *Mezi stromy* [online]. 2007 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.mezistromy.cz/cz/vzdelani/lesni-pedagogika/nejen-prodeti/lesnikem-od-jara-do-zimy>.
- [14] MACHAR, I. *Úvod do ekologie lesa a lesní pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 106 s. ISBN 978-80-244-2357-9.
- [15] MARUŠÁKOVÁ, L. *Lesná pedagogika jako súčasť environmentálnej výchovy na Slovensku*. Zvolen: Národné lesnícke centrum, 2010, 65 s. ISBN 978-80-8093-126-1.
- [16] MIKLITZ, I. *Der Waldkindergarten, Dimensionen eines pädagogischen Ansatzes*. Neuwied: Luchterhand, 2000. 222s. ISBN 3-472-03943-4.
- [17] Myšlenka lesní MŠ. *Asociace lesních mateřských škol* [online]. 2004 [cit. 2014-03-17]. Dostupné z: <http://lesnims.cz/zakladni-informace/myslenka-lesni-ms>.
- [18] O hrách, hřištích a zahradách. *LOCI - asociace zahradních architektů pro přírodní hřiště a veřejný prostor* [online]. 2012 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.loci-asociace.com/#!info-a-souvislosti/vstc6=o-hrách,-hřištích-a-zahradách>.
- [19] Paws project. *Paws* [online]. 2004 [cit. 2014-02-06]. Dostupné z: www.paws-europe.org.
- [20] Přístupy člověka k přírodě. *Přístupy člověka k přírodě* [online]. 2004 [cit. 2014-03-02]. Dostupné z: <http://www.priroda.cz/clanky.php?detail=329>.
- [21] RÁZGOVÁ, E. *Jak a proč podporovat vztah lidí k přírodě: kliše, bariéry, příležitosti*. Praha: Zelený kruh, 2009, 24 s. ISBN 978-80-903968-8-3.
- [22] ROUSSEAU, J. J. *Nesmrtelné stránky J.J. Rousseaua jak je vybral a vysvětlil Romain Rolland*. 2. vyd. V Praze: Fr. Borový, 1948, 159, [2] s.
- [23] Sama doma. *Česká televize* [online]. 1996 [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1148499747-sama-doma/213562220600129/>.

- [24] SYNEK, M., ŽATKA, R. *Environmentální výchova v terénu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2012, 144 s. ISBN 978-80-87472-22-4.
- [25] VALKOUNOVÁ, T. Role předškolního vzdělávání ve výchově k udržitelnému rozvoji. *Český portál ekopsychologie* [online] 26. 8. 2013, [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <http://ekopsychologie.cz/vsechny-clanky/role-predskolniho-vzdelavani/>.
- [26] VOŠAHLÍKOVÁ, T. Aktuální situace lesních mateřských škol v České republice. *Metodický portál: Články* [online]. 07. 04. 2011, [cit. 2014-02-25]. Dostupný z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/p/10009/AKTUALNI-SITUACE-LESNICH-MATERSKYCH-SKOL-V-CESKE-REPUBLICE.html>. ISSN 1802-4785.
- [27] VOŠAHLÍKOVÁ, T. *Ekoškolky a lesní mateřské školy*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 2012, 93 s. ISBN 978-80-7212-537-1.
- [28] VOŠAHLÍKOVÁ, T. Lesní mateřská škola - kořeny. *Metodický portál: Články* [online]. 19. 08. 2009, [cit. 2014-02-06]. Dostupný z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/p/3261/LESNI-MATERSKA-SKOLA---KORENY.html>. ISSN 1802-4785.
- [29] VOŠAHLÍKOVÁ, T. Lesní mateřská škola – venku za každého počasí. *Metodický portál: Články* [online]. 24. 02. 2010, [cit. 2014-02-06]. Dostupný z WWW: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/7763/LESNI-MATERSKA-SKOLA---VENKU-ZA-KAZDEHO-POCASI.html>. ISSN 1802-4785.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

EU	Evropská unie.
LČR, s.p	Lesy České republiky, s.p.
LP	Lesní pedagogika.
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.
MZe – ÚHÚL	Ministerstvo zemědělství – Ústav pro hospodářskou úpravu lesů.
MŽP	Ministerstvo životního prostředí.
NP	Národní park.
VÚLHM	Výzkumný ústav lesního hospodářství a myslivosti.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: LMŠ Lesníček při Toulcově dvoře	23
Obrázek 2: Přírodní hřiště.....	28
Obrázek 3: Interaktivní tabule v mateřské škole	30
Obrázek 4: Graf k otázce č. 4	34
Obrázek 5: Graf k otázce č. 5	35
Obrázek 6: Graf k otázce č. 6	35
Obrázek 7: Graf k otázce č. 7	36
Obrázek 8: Graf k otázce č. 8	36
Obrázek 9: Graf k otázce č. 9	37
Obrázek 10: Graf k otázce č. 10	38
Obrázek 11: Graf k otázce č. 11	38
Obrázek 12: Graf k otázce č. 12	39
Obrázek 13: Graf k otázce č. 13	40
Obrázek 14: Graf k otázce č. 14	40
Obrázek 15: Graf k otázce č. 15	41
Obrázek 16: Graf k otázce č. 16	42
Obrázek 17: Graf k otázce č. 17	43
Obrázek 18: Graf k otázce č. 19	44
Obrázek 19: Graf k otázce č. 20	45
Obrázek 20: Graf k otázce č. 21	45

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Tabulka k otázce č. 18	43
---	----